

ESPERANTOLOGIO

ESPERANTO STUDIES

EES

Kajero 2

2001

Issue No. 2

Redaktas *Editor*

Christer Kiselman

Redakta komitato *Editorial Board*

Detlev Blanke

José Borges Neto

Probal Dasgupta

Michel Duc Goninaz

Gotoo Hitosi

Edmund Grimley Evans

Koutny Ilona

Erich-Dieter Krause

Sergej Kuznecov

Jouko Lindstedt

Liu Haitao

Ingrid Maier

Geraldo Mattos

Marc van Oostendorp

Sergio Pokrovskij

Humphrey Tonkin

John C. Wells

Yamasaki Seikô

Varna

Upsala Universitato

Uppsala University

ISSN 1311-3496 (p)

ISSN 1404-4709 (e)

Presita en Bulgario de / Printed in Bulgaria by

Color-Print

Varna 2001

ESPERANTOLOGIO / ESPERANTO STUDIES

EES

estas internacia revuo pri ĉiuj fenomenoj rilatantaj al Esperanto. Ĝi aperigas artikolojn bazitajn sur originalaj studoj pri lingvosciencaj, historiaj, literatursciencaj, psikologiaj, sociologiaj kaj politikaj aspektoj de Esperanto.

Ni intencas publikigi proksimume unu kajeron en ĉiu jaro.

La revuo estos publikigata en du formoj, tamen enhave identaj: presita sur papero kaj rete alirebla.

La paperan version publikigas

Bambu Ltd
Poŝtkesto 405
BG-9000 Varna, Bulgario.
<bambu@mailroom.com>.

La prezo (inkludanta sendokostojn) estas 27 EUR por institucioj kaj 18 EUR por unuopuloj. Vi povas pagi al la konto bamb-i ĉe UEA; tiam informu Bambu Ltd ke vi pagis. (La unua kajero estas ankoraŭ havebla.)

La komputilreta versio estas publikigata de Upsala Universitato sub la respondecado de Ingrid Maier. Ĝi estas alirebla ĉe la retadreso

<http://www.math.uu.se/esperanto>

Por konservi la eblecojn de referenco la artikoloj publikigitaj en la retversio ne estos ŝanĝitaj dum la tempo de la nuna redaktoro. Sed ĉiu aŭtoro rajtas verki aldonajn notojn al sia jam publikigita artikolo. Tiuj aldonoj povos enhavi korektojn, komentojn kaj novajn referencojn.

is an international journal on all phenomena relating to Esperanto. It publishes articles based on original studies of the linguistic, historical, literary, psychological, sociological, and political aspects of Esperanto.

We plan to publish about one issue per year.

The journal is published in two versions, which are identical in content: a print version and an electronic version.

The print version is published by

Bambu Ltd
P. O. Box 405
BG-9000 Varna, Bulgaria.
<bambu@mailroom.com>.

The price (including postage) is 27 EUR for institutes and 18 EUR for individuals. Please contact Bambu Ltd for information on how to pay. (The first issue is still available.)

The electronic version is published by Uppsala University under the responsibility of Ingrid Maier. It is available at the URL

<http://www.math.uu.se/esperanto>

In the interest of scholars, the articles published in the electronic version will not be changed during the present editor's tenure. But every author may add an appendix to her or his published paper. Such appendices may contain corrections, comments, and new references.

ISSN 1311-3496 (p)

ISSN 1404-4749 (e)

ESPERANTOLOGIO

ESPERANTO STUDIES

EES

Kajero 2

2001

Issue No. 2

Enhavo / Contents

Christer Kiselman: Salutvorto de la redaktoro	3
Christer Kiselman: A word from the Editor	4
Heidi Goes: La Esperanto-movado en Tanzanio kaj Togolando	5–10
David Pardue: <i>Uma só língua, uma só bandeira, um só pastor:</i> Spiritism and Esperanto in Brazil	11–27
Walter Źelazny: Les idées sociales et religieuses suscitées par le phénomène des langues dites artificielles (aspect interlinguistique et social)	29–38
Liu Haitao: Gramatiko naskiĝas el tekstaro. Recenzo de verko de Christopher Gledhill	39–47
Ebbe Vilborg: Aperis ampleksa vortaro esperanta-germana. Recenzo de vortaro de Erich-Dieter Krause	49–52
Liu Haitao: Creoles or planned languages: which have the simpler grammar? Review of the doctoral dissertation of Anett Heil	53–57
Till Dahlenburg: Phraseologie unter der Lupe. Besprechung der Habilitationsschrift von Sabine Fiedler	58–64

La paperan version publikigas

Print version published by

Varna

La elektronikan version publikigas

Electronic version published by

Uppsala Universitato

Uppsala University

Konsiloj al aŭtoroj

Manuskriptojn verkitajn cele al publikigo en EES oni sendu al la redaktoro per komputilreta poŝto, prefere kiel \TeX -dosieron, ĉe

`<kiselman@math.uu.se>`.

Se tio ne eblas, sendu la tekston kiel ordinaran retpoŝtan leteron. Se ankaŭ tio ne eblas, tiam surpapere al:

Christer Kiselman
Upsala universitato
Poŝtkesto 480
SE-751 06 Uppsala, Svedio.

Ĉiu artikolo estos submetita al juĝado de du spertuloj, kiuj restos nekonataj de la verkinto.

La bibliografio estu je la fino, kaj entekstaj referencoj al ĝi laŭ nomo, jaro kaj paĝnumero: Zamenhof (1929:365) aŭ (Zamenhof 1929:365) depende de la kunteksto. La donitaĵoj aperu en la bibliografio tiel:

Wüster, Eugen

1955 La terminoj “esperantologio” kaj “interlingvistiko”. *Esperantologio* **1**, 209–214.

Zamenhof, L. L.

1929 *Originala verkaro. Antaŭparoloj – Gazetartikoloj – Traktaĵoj – Paroladoj – Leteroj – Poemoj*. Lepsiko/Leipzig: Ferdinand Hirt & Sohn.

La sekvaj revuoj enhavas atentindajn konsilojn pri la preparado de manuskriptoj.

Canadian Journal of Linguistics, Style sheet, **41**(1) (1996), 83–94;
Revue canadienne de linguistique, Protocole de rédaction, **41**(1) (1996), 95–107;
<http://www.utpress.utoronto.ca/journal/CJL/cj1.htm>
Journal of Turkic Languages, Style sheet.

En \TeX piednotoj ne starigas problemon. Se vi verkas ne uzante \TeX , metu la piednotojn parenteze ĉe ilia origino. Escepto: se la notoj okupas pli ol kvaronon de la paĝo, metu ilin je la fino (aŭ reverku la tuton).

Guidelines for authors

Manuscripts intended for publication in EES should be sent to the editor by e-mail, preferably as a \TeX file, at

`<kiselman@math.uu.se>`.

If \TeX is not available to the author, then please send the text as a regular e-mail letter. If this is not technically possible, send the manuscript on paper to

Christer Kiselman
Uppsala University
P. O. Box 480
SE-751 06 Uppsala, Sweden.

The journal applies a strict refereeing system: every contribution is sent to two referees, whose identity will remain unknown to the author.

Put the bibliography at the end and refer to it in the text by name, year, and page number: Zamenhof (1929:365) or (Zamenhof 1929:365) depending on the context. Please give bibliographical details according to the following models:

The following journals give more detailed advice concerning the preparation of manuscripts.

In \TeX footnotes pose no problem. If you write not using \TeX , put footnotes as parentheses at their origin. However, if the notes occupy more than a quarter of the page, put them at the end (or rewrite).

ESPERANTOLOGIO / ESPERANTO STUDIES

EES

Redaktoro / Editor

Christer KISELMAN, Uppsala University, Department of Mathematics, P. O. Box 480,
SE-751 06 Uppsala, Sweden. <kiselman@math.uu.se>

Redakta komitato / Editorial Board

Detlev BLANKE, Otto-Nagel-Straße 110, DE-12683 Berlin, Germany.
<blanke.gil@berlin.snafu.de>

José BORGES NETO, UFPR/Departamento de Lingüística, Rua Gen. Carneiro 460,
BR-80060-150 Curitiba, PR, Brasil. <borges@coruja.humanas.ufpr.br>

Probal DASGUPTA, University of Hyderabad, Centre for Applied Linguistics & Translation Studies,
P. O. Central University, IN-500046 Hyderabad, India. <pdgalts@uohyd.ernet.in>

Michel DUC GONINAZ, Val Saint-Georges, Chemin de l'Échelle, FR-13100 Aix-en-Provence, France

GOTOO Hitosi, Tohoku University, Faculty of Arts and Letters, Department of Linguistics, Sendai,
JP-981 Japan. <gothit@sal.tohoku.ac.jp>

Edmund T. GRIMLEY EVANS, St. John's College, Cambridge CB2 1TP, England.
<edmun.grimley-evans@cl.cam.ac.uk>

KOUTNY Iłona, Adam Mickiewicz Uniwersitato, Lingvistika Instituto, Międzychodzka 5,
PL-60-371 Poznań, Poland. <ikoutny@amu.edu.pl>

Erich-Dieter KRAUSE, Universität Leipzig, Ostasiatisches Institut, Schillerstraße 6, DE-04109 Leipzig,
Germany

Sergej KUZNECOV, Tverskaja 19-67, RU-103050 Moskva, Russian Federation.
<kuznecov@philol.msu.ru>

Jouko LINDSTEDT, Slavonic and Baltic Department, P. O. Box 4 (Vuorikatu 5 B), FI-00014 University
of Helsinki, Finland. <jouko.lindstedt@helsinki.fi>

LIU Haitao, Jisuanji Zhan, Qinghai Lu Chang, Xining, Qinghai, CN-810108, China.
<htliu@yeah.net>

Ingrid MAIER, Uppsala University, Department of Slavic Languages, P. O. Box 527, SE-751 20 Uppsala,
Sweden. <ingrid.maier@slaviska.uu.se>

Geraldo MATTOS, Rua João Motter, 98, BR-81210-260 Curitiba, PR, Brazil.
<mattos@super.com.br>

Marc VAN OOSTENDORP, Meertens Institut, Joan Muyskenweg 25, NL-1096 CJ Amsterdam, The
Netherlands. <marc@vanoostendorp.nl>

Sergio POKROVSKIJ, ul. Tereškova 28-32, RU-630090 Novosibirsk, Russian Federation.
<pok@iis.nsk.su>

Humphrey TONKIN, University of Hartford, Office of the President Emeritus, Mortensen Library,
West Hartford, CT 06117-1599, USA. <tonkin@mail.hartford.edu>

John C. WELLS, University College of London, Dept. of Phonetics and Linguistics, Gower Street,
London WC1E 6BT, England. <wells@phonetics.ucl.ac.uk>

YAMASAKI Seikô, JP-185-0014 Tôkyô, Kokubunzi, Higasi Koigakubo 3-18-12, Japan.
<syama@dokkyo.ac.jp>

Salutvorto de la redaktoro

Christer KISELMAN

Kara leganto

Estas ĝojo prezenti al vi la duan kajeron de *Esperantologio*! Ĝi enhavas tri originalajn studojn kaj kvar recenzojn. El la studoj po unu estas en esperanto, la angla kaj la franca; el la recenzoj du estas en esperanto, unu en la angla kaj unu en la germana.

Pri la aperiga politiko de la revuo bonvolu legi en la *Notico de la redaktoro* en kajero 1.

★

Heidi Goes faris detalan studon pri la esperantistoj en Tanzanio kaj Togolando en sia licencia disertaĵo prezentita en 1999 al la Universitato de Gento – ĝi ampleksas 156 paĝojn! Ĉi tie ŝi prezentas la plej interesajn trovaĵojn el tiu disertaĵo.

David Pardue profunde studis religion kaj la strebojn al lingva unueco en Brazilo kaj sciigas nin pri tio en zorge dokumentita artikolo.

Walter Ŝelazny, sociologo kiu laboras kaj en Francio kaj en Pollando, prezentas al ni siajn pensojn pri la sociaj kaj religiaj ideoj asociitaj al la fenomeno de la tiel nomataj artefaritaj lingvoj, metante ilin en vastan kultursciencan kaj sociologian kadron.

★

La recenzoj metas lumon sur kvar gravaj verkoj, kiuj aperis antaŭ nelonge.

Christopher Gledhill publikigis gramatikon de esperanto, kies specifaĵo estas ke ĝi baziĝas sur studo de korpuso. Liu Haitao recenzas la verkon en naŭpaĝa eseo.

Erich-Dieter Krause publikigis grandiozan vortaron en 1999. Ebbe Vilborg zorge pritraktas ĝiajn (grandaĵn) meritojn kaj (malgrandaĵn) mankojn en sia recenzo.

Anett Heil doktoriĝis en la Universitato de Rostock en 1998. Ŝia disertaĵo estas kompara studo pri gramatika redukto en francbazitaj kreolaj lingvoj kaj en planlingvoj. Liu Haitao recenzas ŝian verkon.

Finfine: Sabine Fiedler, jam konata de la legantoj de *Esperantologio* pro sia studo en la unua kajero, prezentis sian habilitigan disertaĵon al la Universitato de Lepsiko. Bazita sur ĝi ŝi publikigis libron pri frazeologio en planlingvoj. Ni aperigas recenzon verkitan de Till Dahlenburg.

★

Mi esperas ke vi ĝuos la legadon de tiuj ĉi artikoloj same multe kiel mi jam faris!

★

Mi sincere dankas al ĉiuj juĝlegantoj, kiuj zorge kaj malegoisme donis al la aŭtoroj el siaj spertoj, kaj tiel multe kontribuis al la kvalito de la kajero.

A word from the Editor

Christer KISELMAN

Dear reader:

It is a pleasure to present to you the second issue of *Esperanto Studies*! It contains three original studies and four reviews. Of the articles, there is one in each of the languages Esperanto, English, and French; of the reviews, there are two in Esperanto, and one each in English and German.

For the editorial policy of the journal, please see the first issue.

★

Heidi Goes carried out a detailed study of the Esperantists in Tanzania and Togo in her licentiate dissertation, presented in 1999 to the University of Gent – it comprises 156 pages! Her article in this issue presents the principal findings of her study.

David Pardue has studied religion and the attempts toward language unity in Brazil, where spiritism and Esperanto live in symbiosis, and the language serves as more than a proselytization tool. He offers us some of his insights in a carefully documented article.

Walter Żelazny, a sociologist who works both in France and Poland, presents to us his thoughts on the social and religious ideas associated with the phenomenon of so-called artificial languages, setting them in a broad cultural and sociological framework.

★

In the review section we want to draw your attention to four important recent studies.

Christopher Gledhill published a grammar of Esperanto, whose most notable characteristic is that it is based on an analysis of a corpus of the language. Liu Haitao reviews the book in a nine-page essay.

Erich-Dieter Krause published a magnificent dictionary in 1999. Ebbe Vilborg reviews thoroughly all its (great) virtues and (small) demerits.

Anett Heil received her Ph.D. from the University of Rostock in 1998. Her dissertation is a comparative study of grammar reduction in French-based Creole languages and planned languages. Liu Haitao reviews her work.

Finally, Sabine Fiedler, who is already known to the readers of *Esperanto Studies* for her contribution to the first issue, presented her habilitation thesis to the University of Leipzig and published a book based on it. The topic is phraseology in planned languages. Till Dahlenburg reviews the book.

★

I hope you will enjoy reading these articles as much as I did!

★

My sincere thanks go to the referees, who have painstakingly and selflessly contributed to the quality of this issue, sharing their insights with the authors.

La Esperanto-movado en Tanzanio kaj Togolando

Heidi GOES

Kvankam la afrika Esperanto-movado jam ekzistas dum kelkaj jardekoj, kaj ankaŭ estas pridebatata en la cetera movado, ĝis nun ne ekzistas fidindaj sociologiaj esploroj pri ĝi. Estas la celo de tiu ĉi artikolo vastigi la sciojn pri la strukturo de tiu ĉi juna movado kaj ĝiaj problemoj.¹ La donitaĵoj estas bazitaj sur demandoj kiuj estis responditaj de esperantistoj en Tanzanio kaj Togolando en aŭgusto–septembro respektive decembro de 1998.

Mi elektis Tanzanion ĉar ĝi estis antaŭ kelkaj jaroj rigardata kiel la lando kun la plej forta movado en Orient-Afriko, kaj Togolandon ĉar ĝi estas nun rigardata kiel la lando kun unu el la plej fortaj Esperanto-movadoj en Afriko. Mi en ambaŭ landoj kontaktis kaj vizitis lokajn Esperanto-klubojn,² kaj petis la membrojn respondi al mia demando.

En preskaŭ ĉiuj kluboj la plimulto de la membroj estis (eternaj) komencantoj. Mi tamen difinis ilin kiel esperantistoj, ĉar ili mem nomas sin tiel, kaj jam uzas la lingvon, ekz. por renkonti eksterlandanojn. Kvankam oni certe povus plivastigi kelkajn donitaĵojn al aliaj afrikaj landoj, oni ne povas ĝeneraligi ĉiujn donitaĵojn al ĉiuj landoj de Afriko. Tion montras i.a. la fakto ke jam inter Tanzanio kaj Togolando videblas diferencoj.

Mi priskribas ĉi tie la aĝon, familian kaj profesian situacion de la esperantistoj, iliajn motivojn por eklerni la lingvon, kaj tion kion ili difinas kiel la problemojn de la movado en Afriko. La respondoj de la demandoj³ unue konfirmis tion kio jam estis raportita en diversaj artikoloj de esperantistoj kiuj vojaĝis en Afriko, nome ke

¹Tiu ĉi artikolo estas bazita sur la esploro por mia disertaĵo *La Esperanto-movado en Afriko – kun speciala atento al Tanzanio kaj Togolando*, kiu aperis nederlandlingve majo de 1999 en la Universitato de Gento (Universiteit Gent), Belgio. Ĝi estis prezentita kiel parto de la postuloj por akiri la gradon de licenciulo en la fako *Afrikaj lingvoj kaj kulturoj*. Tio okazis sub la gvidado de prof. d-ro Jan Blommaert, prof. d-ro Luc François kaj prof. d-ro Marc van Oostendorp, kiujn mi volas ĉi tie danki pro iliaj helpo kaj komentoj.

²Mi povis kontakti la tanzaniajn klubojn kun la helpo de adreslisto ricevita de Hans Bakker, kaj la togolandajn klubojn pere de Yao Afantchao, kiun mi renkontis en 1998 dum la 83-a Universala Kongreso en Montpeliero, kaj kiu dissendis mian leteron al la lokaj kluboj. Mi ŝatus elkore danki ilin ambaŭ por ilia grandega helpo dum mia esploro.

³La demando konsistis el 37 demandoj. La demando kiun mi uzis en Togolando iom malsimilas disde tiu kiun mi uzis en Tanzanio. Por tiu ĉi artikolo mi uzis la respondojn al la demandoj n-ro 1b, 8 kaj 9 de la ĝenerala parto, kaj n-ro 1 kaj 18 de la esperanta parto (vidu Goes 1999:140–148).

la afrikaj esperantistoj estas mezume pli junaj ol la eŭropaj esperantistoj. En 1968 la plej granda aĝkategorio de la membroj de la Esperanto-Asocio de Britujo (EAB) estis tiu inter 60 kaj 69 jaroj (23%) (Forster 1982:303), dum tiu en Tanzanio situas inter 30 kaj 34 jaroj (28,6%) kaj en Togolando inter 20 kaj 24 jaroj (32,7%) (vidu tabelon 1). La tabelo montras ankaŭ ke inter la afrikaj landoj ekzistas diferenco koncerne la aĝkategoriojn de la esperantistoj. En Tanzanio 62,8% de la esperantistoj estis en 1998 inter 25- kaj 39-jaraj, dum en Togolando plimulto (70,9%) estis inter 15- kaj 29-jaraj.

Tabelo 1. Naskiĝjaroj de la esperantistoj

<i>Naskiĝjaro</i>	<i>Tanzanio</i>		<i>Togolando</i>	
	<i>N</i>	<i>%</i>	<i>N</i>	<i>%</i>
1935–1939	1	2,9	–	–
1940–1944	–	–	–	–
1945–1949	2	5,7	–	–
1950–1954	3	8,6	1	1,8
1955–1959	5	14,3	5	9,1
1960–1964	6	17,1	3	5,5
1965–1969	10	28,6	5	9,1
1970–1974	6	17,1	12	21,8
1975–1979	1	2,9	18	32,7
1980–1984	1	2,9	9	16,4
1985–1989	–	–	2	3,6
<i>Sume</i>	35	100,1	55	100,0

Tiu ĉi ŝajne relative malgranda aĝdiferenco (se oni ĝin komparas kun Eŭropo) tamen havas grandajn konsekvencojn por aliaj karakterizaĵoj, kiel ekzemple por la profesia situacio. La plej granda grupo (47,3%) de la togolandaj esperantistoj en 1998 ankoraŭ lernis aŭ studis (vidu tabelon 2). En Tanzanio la plej granda grupo (25,7%) estas geinstruistoj.

Tabelo 2. Profesioj de la esperantistoj

<i>Profesio</i>	<i>Tanzanio</i>		<i>Togolando</i>	
	<i>N</i>	<i>%</i>	<i>N</i>	<i>%</i>
Lernanto/studento	–	–	26	47,3
Instruisto	9	25,7	6	10,9
Terkulturisto	4	11,4	–	–
Komercisto	4	11,4	3	5,5
Terkulturo kaj komerco	1	2,9	–	–
Aliaj	15	42,9	18	32,7
Senlaborulo	1	2,9	2	3,6
Ne respondis	1	2,9	–	–
<i>Sume</i>	35	100,1	55	100,0

Alia granda diferenco inter la movado en Tanzanio kaj Togolando, kiu rezultas el la aĝdiferenco, estas la familia situacio (vidu tabelon 3).

Tabelo 3. Familia situacio: geedzeco kaj gepatreco

<i>Familia situacio</i>	<i>Tanzanio</i>		<i>Togolando</i>	
	<i>N</i>	<i>%</i>	<i>N</i>	<i>%</i>
Geedziĝis; kun infano(j)	25	71,4	13	23,6
Geedziĝis; sen infano	1	2,9	–	–
Ne geedziĝis; kun infano(j)	2	5,7	–	–
Ne geedziĝis; sen infano	7	20,0	42	76,4
<i>Sume</i>	35	100,0	55	100,0

El tiu ĉi tabelo evidentiĝas ke en 1998 en Tanzanio granda plimulto de la esperantistoj (74,3%) estis geedziĝinta, dum en Togolando pli ol tri kvaronoj de la esperantistoj (76,4%) ankoraŭ ne geedziĝis kaj ankaŭ ankoraŭ ne havis infanojn.

La motivoj kiujn la afrikanoj donas por eklerni Esperanton ege diverĝas. Tamen kelkaj motivoj estas donitaj multe pli ofte ol aliaj (vidu tabelon 4). Pro la fakto ke la plimulto donis pli ol unu motivon, la nombro de la menciitaj motivoj estas pli alta ol la nombro de la demanditaj esperantistoj. Tial du procentaĵoj estis kalkulitaj. Por la unua procentaĵo la sumo de la menciitaj motivoj egalas al 100%. Tiel oni konas la gravecon de unu motivo relative al ĉiuj menciitaj motivoj. La dua procentaĵo, kursive presita, estas kalkulita surbaze de la nombro de esperantistoj kiuj mencias tiun motivon. Tiel oni povas vidi ke 41,8% de la togolandaj esperantistoj mencias kiel unu el siaj motivoj la ekhavon de geamikoj aŭ gekorespondantoj eksterlandaj.

La plej ofte menciitaj motivoj en ambaŭ landoj estas de la sama tendenco. Plej gravas por la afrikaj esperantistoj la komunikado kun la mondo. Tio povas esti per korespondado kun geamikoj, aŭ kun eksterlandanoj aŭ alietnanoj kiuj vizitas iliajn landon aŭ urbon. Ankaŭ la ebleco por vojaĝi estas grava motivo por eklerni Esperanton. Tamen invito al universala aŭ alia kongreso tute ne estas evidenta, eĉ malpli evidenta ol fine de la okdekaj jaroj.⁴ Kelkaj esperas ke ili estos invititaj de korespondanto, aliaj jam trovas tre valora la vojaĝadon al aliaj partoj de la lando, okaze de nacia kongreso. La diferenco kun eŭropaj esperantistoj estas ke ili pli ofte lernas Esperanton por faciligi aŭ malplikostigi la vojaĝon, ne por ebligi la vojaĝon (vidu i.a. Forster 1982:337 kaj la manieron kiel oni promocias Esperanton en Eŭropo⁵).

Ankaŭ la fakto ke per Esperanto oni povas lerni ion estas por multaj demanditoj grava motivo. Tion montras ekzemple la fakto ke tiuj kursoj organizitaj de la Tietti-Instituto de Esperanto en Togolando (TIETo-instituto) kiuj ne rilatas al la lingvo Esperanto estas juĝataj valoraj kaj sencohavaj. Ekzemple, en aŭgusto de 1998 Unuiĝo Togolanda por Esperanto (UTE) venigis iun paroli pri naskiĝregulado dum seminario por kurs- kaj klubgvidantoj (Togbossi 1998). Aliaj esperantistoj lernis pere de la Esperanto-literaturo aferojn kiujn ili laŭ propraj vortoj “alie neniam estus lernintaj”.

Aliaj ofte menciitaj kaŭzoj por eklerni Esperanton estas la pacideo, la universaleco aŭ la neŭtraleco de la lingvo kaj la movado, aŭ simple ĉar oni trovas la lingvon

⁴En 1987 dek tri afrikanoj estis invititaj al la jubilea Universala Kongreso en Varsovio. Post kelkaj jaroj malaltiĝis la entuziasmo por tiu ĉi “ekzotaĵo” kaj do ankaŭ la financa helpo de okcidentaj esperantistoj por invitigi la afrikanojn.

⁵Pluraj esperantaj junular-asocioj en Eŭropo promocias la lingvon pere de broŝuroj en kiuj ili emfazas ke ĝi estas utila dum vojaĝoj eksterlande.

Tabelo 4. Motivoj por eklerni Esperanton

<i>Motivo</i>	<i>Tanzanio</i>			<i>Togolando</i>		
	<i>N</i>	<i>%</i>	<i>%</i>	<i>N</i>	<i>%</i>	<i>%</i>
Por akiri korespondantojn aŭ amikojn de aliaj etnoj aŭ landoj	7	15,9	20,0	23	21,9	41,8
Pro la ebleco paroli kun alilingvuloj, por sin komprenigi eksterlande	7	15,9	20,0	9	8,6	16,4
Komunikado kun la mondo i.a. ekonomie	9	20,5	25,7	3	2,9	5,5
Pro la ebleco vojaĝi/avantaĝe kiam oni vojaĝas	1	2,3	2,9	12	11,4	21,8
Por lerni pri aliaj landoj/kulturoj, kompreni aferojn de la mondo	4	9,1	11,4	8	7,6	14,5
Por koni unu plian lingvon, interesiĝo pri lingvoj	2	4,5	5,7	10	9,5	18,2
Pro la facileco	4	9,1	11,4	6	5,7	10,9
Pro la neŭtraleco	2	4,5	5,7	9	8,6	16,4
Kunlaborado al la paco/pacideo	3	6,8	8,6	5	4,8	9,1
Pro interesiĝo/scivolemo	1	2,3	2,9	9	8,6	16,4
Pro la internacieco, universaleco, promocio de la universala kulturo, por internaciigi	1	2,3	2,9	4	3,8	7,3
Estas senpage	–	–	–	2	1,9	3,6
Por fariĝi iun en la mondo, akiri diplomon	–	–	–	2	1,9	3,6
Ĉar ĝi estas pli internacia ol la angla	1	2,3	2,9	–	–	–
Por havi sekretan lingvon kun amikoj	1	2,3	2,9	–	–	–
Por lerni pli da lingvoj pere de Esperanto	1	2,3	2,9	–	–	–
Similas al mia eklezio	–	–	–	1	1,0	1,8
Por viziti kongresojn	–	–	–	1	1,0	1,8
Por larĝigi la horizonton	–	–	–	1	1,0	1,8
<i>Suma nombro de motivoj</i>	44	100,1		105	100,2	

pli facile lernebla ol aliaj lingvoj. Sed la lernado de tiu ĉi lingvo, aŭ la organizado de la movado, ankaŭ en Afriko ne estas senproblema. Kiam oni demandas afrikajn esperantistojn, sekvas tuta listo da tre diversaj problemoj (vidu tabelon 5). Kvankam neniu problemo akiris tre altan procentaĵon, kelkaj problemoj estis menciitaj multe pli ofte ol aliaj. La plej ofte menciitaj problemoj en ambaŭ landoj koncernas mankon de mono kaj de libroj aŭ aliaj materialoj. El neformalaj konversacioj kaj intervjuoj montriĝis ke oni celas instruilojn kiel tabulojn, kreton, skribilojn, kajerojn, (prononcad)kasedojn aŭ videobendojn. En Tanzanio oni emfazas la mankon de instruistoj. Dume en Togolando oni pli ofte mencias ke mankas propagando por Esperanto. El la togolandaj esperantistoj 7,3% menciis la problemon pri la dependeco de Eŭropo por financa kaj alia subteno. Ke oni ne menciis tiun ĉi problemon en Tanzanio, ne signifas ke la movado tie estas sendependa. Verŝajne la problemo estis menciita en Togolando pro influo de la kongresa temo de la sesa TEK⁶ “Al memstarigo

⁶La sesa togolanda Esperanto-kongreso okazis de la 26-a ĝis la 30-a de decembro 1998 en Assahoun.

Tabelo 5. Problemoj de la afrika Esperanto-movado

Menciitaj problemoj de la movado	Fojoj menciitaj (N) kaj % da menciintoj					
	Tanzanio			Togolando		
	N	%	%	N	%	%
Manko de mono en klubo/movado, malriĉeco	8	14,8	22,9	11	16,2	20
Dependa, ne memstara	–	–	–	4	5,9	7,3
Manko de libroj kaj aliaj materialoj	9	16,7	25,7	10	14,7	18,2
Ne sufiĉe da aŭ ne sufiĉe bona propagando, ne sufiĉe konata	3	5,6	8,6	8	11,8	14,5
Manko de instruistoj; nespertaj instruistoj	6	11,1	17,1	–	–	–
Manko de kontakto kun la nacia asocio (TEA/UTE)	2	3,7	5,7	3	4,4	5,5
Estas neglektita, ĉar ĝi ne estas lingvo de iu lando, la neŭtraleco	1	1,9	2,9	3	4,4	5,5
Familiaj problemoj, tro da mastrumtaskoj	3	5,6	8,6	–	–	–
Senpova TEA-estraro	3	5,6	8,6	–	–	–
Ne estas E-lernejoj aŭ E-kursoj en la lernejo	1	1,9	2,9	2	2,9	3,6
Esperanto povas esti akceptata en Afriko nur kiam la evoluintaj landoj/Eŭropo/UN rekonas ĝin	–	–	–	3	4,4	5,5
Afriko ne estas reprezentita en UEA	2	3,7	5,7	–	–	–
Kursoj kun alta nivelo ĉiam okazas ekster Afriko	2	3,7	5,7	–	–	–
Manko de informoj	–	–	–	2	2,9	3,6
Ne konstantaj esperantistoj, manko de homoj	–	–	–	2	2,9	3,6
Rasismo ankaŭ en la movado	–	–	–	2	2,9	3,6
Tro eŭropeca	–	–	–	2	2,9	3,6
Kontraŭlaboro/malbona volo de la registaro	–	–	–	2	2,9	3,6
Indiferento de la registaro	2	3,7	5,7	–	–	–
Indiferento de la fortaj islamaj ŝtatoj	–	–	–	2	2,9	3,6
Indiferento de UN	–	–	–	1	1,5	1,8
Manko de kunvenejo	1	1,9	2,9	1	1,5	1,8
Manko de tempo	1	1,9	2,9	1	1,5	1,8
La movado ne estas sufiĉe forta	1	1,9	2,9	1	1,5	1,8
Tro malrapida agnosko	1	1,9	2,9	–	–	–
Malbona rilato al Unesko, malgraŭ tio kion oni diras	1	1,9	2,9	–	–	–
La eterna komencantoj	–	–	–	1	1,5	1,8
Hipokriteco de Esperanto-gvidantoj	–	–	–	1	1,5	1,8
Manko de sociala Esperanta helpocentro	–	–	–	1	1,5	1,8
UEA ne estas sufiĉe proksima al la naciaj E-asocioj	1	1,9	2,9	–	–	–
Esperantistoj vivas tro dise unu de la alia	1	1,9	2,9	–	–	–
Esperantistoj estas tro junaj	–	–	–	1	1,5	1,8
Envio inter la membroj	–	–	–	1	1,5	1,8
Estas rigardata kiel religio	1	1,9	2,9	1	1,5	1,8
Lernantoj ne volas lerni ĝin ĉar ili timas forgesi aliajn lecionojn	–	–	–	2	2,9	3,6
(Lingvistike) malfacila prononcado	2	3,7	5,7	–	–	–
(Lingvistika) manko de afrikaj vortoj en Esperanto	2	3,7	5,7	–	–	–
<i>Suma nombro de menciitaj problemoj</i>	54	100,6		68	100,0	

de la togolanda movado”, ĉar multaj respondis al la demandaro dum tiu kongreso. En Tanzanio oni menciis du specojn de problemoj pri la estraro de la Tanzania Esperanto Asocio (TEA), nome ke maloftegas la kontaktoj kun ĝi, kaj ĝia senpoveco.

La aliaj problemoj estis menciitaj de nur unu ĝis tri homoj, sed tamen estas aliaj homoj kiuj samopinias. La plendo ke la esperantistoj en Tanzanio vivas tro dise por ekzerci aŭ regule sekvi kurson estis esprimita ankaŭ en kelkaj konversacioj. En diversaj intervjuoj oni menciis ke Esperanto estas rigardata de ne-esperantistoj kiel religio, sed ankaŭ kiel movado “kontraŭ Jesuo”. Tio estas rigardata de la esperantistoj kiel problemo por disvastigi Esperanton en Afriko.

Konkludo

Oni povas konkludi ke en ambaŭ landoj la Esperanto-movado estas precipe afero de junaj plenkreskuloj, malkiel en Eŭropo. Tiuj ĉi afrikanoj estis antaŭ ĉio motivitaj por eklerni la lingvon kiel (neŭtralan) ilon por komuniki kun la mondo ekster ilia vilaĝo aŭ urbo, kaj por plulerni ion pere de ĝi. La movado estas dinamika, sed malrapide kreskas pro la multaj malfacilaĵoj, ĉe kiuj oni spertas la mankon de mono kaj materialo kiel unu el la plej gravaj problemoj. Aliaj aspektoj de la nuna kaj antaŭa afrika movado kaj superrigardo de la diskutoj ene de la estraroj de UEA kaj TEJO pri la afrika movado estas troveblaj en Goes (1999). Tamen restas aliaj esplorindaj aferoj, kiel la diferenco inter Esperanto kiel hobiaj kaj aliaj hobiaj en Afriko. Ĉu ĉiuj hobiaj/movadoj tie havas la saman membrostrukturon, la samajn problemojn kiel la Esperanto-movado? Kiel ili estas solvataj en ne-esperantaj kluboj? Kiel oni povus solvi la problemojn de la afrika Esperanto-movado? Kiu estas la vivopovo de la afrika movado? Kiuj estas la eblaj sekvoj de ĝia plua disvastiĝo en Afriko?

Bibliografio

Forster, Peter G.

1982 *The Esperanto Movement*. Hago: Mouton Publishers.

Goes, Heidi

1999 *De Esperanto-beweging in Afrika – met bijzondere aandacht voor Tanzania en Togo*. Gento: propra eldono. 156 pp.

Togbossi, Yao

1998 Brila aŭgusto por Togolando. *Esperanto*, n-ro 11, p. 190.

Heidi Goes naskiĝis en Oostende, Belgio, en la jaro 1976. Ŝi esperantiĝis en 1990. Post la mezgrada lernejo ŝi loĝis dum preskaŭ unu jaro en Indonezio kadre de la studenta interŝanĝprogramo de *Associated Field Service (AFS)*, antaŭe *American Field Service*. Poste ŝi dum kvar jaroj studis la fakon *Afrikaj lingvoj kaj kulturoj* en la universitato de Gento. En 1997 ŝi patriniĝis kaj nomis sian filon Robin. Ŝi nun studas la unujaran fakon *Evolukunlaborado* en la sama universitato.

Adreso de la aŭtorino: Groeningestraat 21, BE-8460 Oudenburg, Belgio

Retadreso: goes.heidi@mailcity.com

Uma só língua, uma só bandeira, um só pastor: Spiritism and Esperanto in Brazil

David PARDUE

1. Introduction

Humankind has perennially attempted to recover—or construct—a utopian language, shared by all, which would unify us into a single family, thereby diminishing political and religious strife. Long before the time of Jesus, the prophet Zephaniah anticipated a messenger who would bring us a pure language so that we could better serve God (3:9). Various religious groups, such as the Bahá'í Faith, the Ōmoto-kyō religion in Japan and Wōn Buddhism in Korea, believe in the need for a universal language, or support the adoption of an international auxiliary language. In this study I explore the beliefs of a group in Brazil, the Spiritists (Kardecists), who with great faith have embraced Esperanto as the solution to this language problem. Although it is not the central tenet of their religion, the connection between Brazilian Spiritism and Esperanto provides a textbook case of symbiosis, in which the language serves as more than a proselytization tool. I intend to present the most important texts on this topic from the vast corpus of Spiritist literature, and will propose some interpretations as to how this relationship might have developed.

1.1. Principal Characteristics of Spiritism

Before examining the texts, I think it necessary to provide some background on Kardecism, since it has received relatively little scholarly attention—unlike its Afro-Brazilian relatives, the *candomblé* and *umbanda* movements.¹ I am employing Hess's definition of Brazilian Spiritism as the movement identified with the writings of Allan

¹*Umbanda* spiritism is a synthesis of Afro-Brazilian religions and Kardecism which first appeared in the 1920s. Although many sects exist within *umbanda*, it is primarily a religion of the less educated, urban lower classes in which white magic is ever present. *Umbanda* recognizes not only the saints of the Catholic Church but also *orixás* (Yoruba deities), and accepts the spirits of *pretos velhos* ('old blacks'), *caboclos* (Amerindian spirits) and *exús* (trickster Yoruba spirits). The religion has no organized movement as a whole, so practice varies widely from center to center. Most Spiritist intellectuals draw a sharp distinction between their own movement and philosophy and those of *umbanda* and *candomblé* (Hess 1994:15). In fact, the Kardecists openly attacked *umbanda* as "an inferior African fetichistic cult" until their great spirit guide Emmanuel, through medium F. C. Xavier, told them in 1953 that "The work of Umbanda, when oriented towards charity, is also laudable" (qtd. in McGregor 1966: 210–211). For more information, see Hess (1994: 17, table 1); Hess (1991b: 14–15); Bastide (1967); McGregor (1966: 160–220); and Oliver (1998).

Kardec (1987: 15). Allan Kardec is the pseudonym of Hippolyte Léon Denizard Rivail (1804–1869), who was born a Catholic in Lyon, France, but educated in Protestant Switzerland under the famous pedagogue Pestalozzi. After completing training as a teacher, Rivail returned to France, where he taught French, mathematics and sciences at various schools.

Around the years 1854–55 the “talking table” fad swept through the salons of Europe, and Rivail—who had previously studied phenomena such as hypnotism, sleepwalking and clairvoyance—began investigating the occurrences, although most participants were interested in these “spiritual phenomena” only for frivolous reasons. At the outset, Kardec was skeptical. He did not envision creating the foundation of a spiritist religion but simply wanted to verify whether the phenomena were authentic. Being neither a mystic nor a medium himself but a man of science, Rivail turned the parlor games into serious study sessions; for more than a year, he posed questions to the spirits, gathering data from multiple sources and checking answers collected through one medium with those from another (McGregor 1966: 108).

The result of his work was *Le livre des esprits* (1857), which by the time of its twenty-second and definitive edition, collated 1,019 answers to questions Kardec directed to the spirits. Kardec systematically organized the answers which he received from many different spirits. He concluded that the spirits are not gods, nor are they infallible; rather, “as souls of men, the spirits did not have complete wisdom or science, that their knowledge was limited to their degree of advancement and that their opinions had the value of personal opinions only” (qtd. in McGregor 1966: 109). Kardec hypothesized that there are various classes of spirits which are unequal in power, intelligence, wisdom or morality (1983: introd., sect. 6, x–xi).

Thereafter followed the other four works which make up the *codificação* (‘codification,’ as the Brazilian Spiritists call it): his “scientific” texts, *Le livre des médiums* (1861) and *La Genèse, les miracles et les predictions* (1868); and his “moral-religious” texts, *L’Évangile selon le spiritisme* (1864) and *Le ciel et l’enfer* (1865) (Hess 1987: 30n4).

Kardecism today is a religion, science and philosophy. Kardec himself did not consider spiritism a religion but rather a philosophy rooted in science that has a Christian moral basis (Hess 1991b: 16; 1994: 79). He viewed spiritism as the product of the Spirits’ teachings, as something continuously evolving, not as the immutable fruit of his personal revelation. Kardec advocated reason and open-mindedness, and his system encourages the empirical validation of its claims.

Kardecism was introduced into Brazil in the mid-nineteenth century (for further information, see Hess 1987; Machado 1983; and McGregor 1966: 86–102). After establishing itself, it took on a religious character and in fact possesses the elements of a religion: a founder; an organized church with unified ritual (Bastide 1967: 6–7); and a unified philosophy (based on the *codificação*). As Spiritism is a complex system, it is impossible to present an in-depth analysis of its beliefs here. However, I will briefly summarize some of its basic tenets. Spiritists believe in the existence of the “perispirit,” a semimaterial body which unites the spirit to the physical body. They believe that communication with discarnate human spirits is possible via spirit mediums. Through the mechanism of reincarnation, we intellectually and morally progress towards perfection—this progression is governed by the law of karma. Spiriti-

tists also accept the phenomenon of healing through spiritual energies (hence we have practices such as the *passe* [‘pass, laying-on of hands’], *desobsessão* and *médiuns receitistas* [‘homeopathic mediums’]).² As Christian charity is considered the supreme virtue, the Kardecists perform many charitable activities: they operate hospitals and dental clinics for the poor, food pantries, orphanages, nursing homes, vocational schools and shelters for the homeless. These services are typically provided free of charge. The Spiritists’ fundamental credo is “Fora da caridade não há salvação” (‘Without charity there is no salvation’). Although Bastide notes that such Spiritist institutions are in part a means of proselytism, he believes that primarily “Elles [i.e., ces institutions] sont la preuve que le spiritisme est une foi vivante, tournée vers l’amour du prochain” (1967: 7). Great emphasis is placed on moral and spiritual improvement through study of the codification, as well as Francisco Cândido “Chico” Xavier’s writings (McGregor 1966: 213).

Spiritism has faced the hostility both of Brazil’s mushrooming Protestant sector and of the Catholic Church. In part this is because Kardecism rejects some basic Christian tenets, such as the trinitarian concept of God, the divinity of Christ (although Jesus is regarded as the spiritual leader of Earth and the guide and model for all humanity), the divine nature of miracles, the physical reality of heaven and hell (Kardec believed they are simply psychological states created by the mind), and the existence of angels and demons (Hess 1991b: 17). One of the religion’s most vocal critics is Franciscan theologian Boaventura Kloppenburg, who spearheaded an antispiritist campaign in the late 1950s and early 1960s. He argues that Spiritism is “necromancy and magic” practiced by uneducated people who “are not qualified to distinguish the truth from error” (1967: 771; for further criticism, see Itioka 1988: 101–140 and Santiago 1986).

Unlike the practitioners of *umbanda*, who tend to be working-class mulattoes or blacks, Bastide reported that adherents of Spiritism are predominantly white, conservative urbanites who are middle-class (1967: 8–9). Hess contends that although this statement is largely true, it cannot be reduced to a simple formula because there is tremendous variation in ethnic and class membership among Spiritist centers (1987: 16). He points out the long history of internal splits within the Brazilian movement over the issue of Spiritism-as-religion versus Spiritism-as-science (1987: 16; 1991b: 18–19; 191–199). Those with college educations (such as physicians, lawyers, engineers) tend to be more interested in the scientific side of Spiritism—e.g., psychical research—and chiefly study *The Spirits’ Book* and *The Mediums’ Book*. The non-intellectuals, who comprise the vast majority of the movement, focus more upon the day-to-day charitable activities of the Spiritist centers; they emphasize *The Gospel according to Spiritism* and the evangelical works by the spirits Emmanuel and André Luiz, such as *Há dois mil anos, Paulo e Estêvão* and *Nosso lar* (Hess 1994: 12).

²For additional information, see Kardec (1983: introd., sect. 6, ix–xiv); Cavalcanti (1990); Hess (1991b: 15–16); Negrão (1987: 260). *Receitista* mediumship is primarily a phenomenon of the first decades of the twentieth century (Hess 1987: 19). One of the anonymous readers who evaluated this article points out that now all Spiritist centers which belong to the state-level federations do this type of homeopathic prescription only if there is a legally licensed physician nearby.

Accurate data on the number of Kardecists in Brazil is difficult to find, and its validity is subject to question. The *Statistical Abstract of Latin America*, using figures from the 1990 census, reports the total population of Brazil as 150,368,000; of that number, 4.8 percent—7,217,664—are classified as “Spiritist” (Wilkie 1999: 335). (However, this category includes practitioners of *candomblé*). The most recent volume of the *Anuário estatístico do Brasil* which I have been able to consult gives a figure of 1,538,230—based on a sample of 1980 census data (1989: 72). Maust cites two sources: W. Robert McAlister, a Pentecostal bishop, estimates the figure at 30 million but says the true number is likely to be much higher; C. Wesley King, director of the Free Methodist Seminary of São Paulo, estimates that up to half of the Brazilian population is connected in some way to Spiritism (1985: 48). (Note that these two informants include all non-Christian groups in their counts: Kardecism, *umbanda* and *candomblé*).

These statistics exhibit such wild variability for several reasons. Many Spiritists also declare themselves to be Catholics, especially for social purposes such as christenings, marriages and funerals (Negrão 1987: 261). Indeed, Ludwig remarks that historically *umbanda* has not been recognized by the census as a separate religious denomination, and therefore *umbandistas* are officially listed as Roman Catholic (1985: 38). It is not unusual for people identifying themselves as Catholic to participate occasionally in Spiritist sessions, especially if they are seeking help for a sick relative or desire other sorts of consolation. Spiritists may choose to remain uncounted because they wish to avoid backlash from Christian evangelicals or even from fellow Esperantists. As one member of the “Spirito” list observed, Esperantists are always welcome in Spiritist circles, but the converse is not always true; some intolerant Esperantists ridicule Spiritists for their beliefs.³

To avoid conveying the misimpression that Spiritists are persecuted because of their religion, it bears stating that all but a small percentage of Brazilians have a tolerant attitude towards these movements. Brazilians have been able to easily reconcile the contradiction between rationality and Spiritism; for example, Jorge Amado belonged to both the Communist Party and a *candomblé* temple. Carpenter observes that an essential element of Brazil is its “pluralistic religious culture characterized by porous boundaries between distinct traditions, by a tolerance of diversity, and by a predisposition towards experimentation and innovation” (1999: 243–244). Sociologist Pedro Ribeiro de Oliveira has documented the widespread incidence of multiple religious affiliation among the Brazilian population. He presents the improbable but true example of Dona Maria, a respondent he met while conducting census work in the interior of São Paulo state. When questioned about her religious life, Maria recounted how she was born a Catholic but converted to Pentecostalism after becoming a widow. Beset by persistent splitting headaches, she sought relief through Spiritist healing sessions, although she said that if she were completely cured, God willing, she would return to Catholicism (1977: 557–558).

³“Spirito” is an Esperanto mailing list devoted to discussion of Spiritist principles as formulated by Allan Kardec, the diffusion of Spiritism outside Brazil and related topics. For information on how to subscribe, consult <http://groups.yahoo.com/group/spirito>.

Anyone who investigates Spiritism in Brazil quickly learns the importance played by the book in spreading their message and serving as a guide to the faithful (Carmargo 1961:121–123). There is a huge corpus of Spiritist literature, much of which is in the form of “psychographed” texts written by spirits via spirit mediums. As Hess observes, there is a wide variety of genres represented: scientific, political and historical texts; novels; poetry as well as devotional literature (1991a:219). Often, this literature consists of the stories of spirits whose variety of experiences through successive incarnations can serve as an example, warning or encouragement to the reader. Such literature tends to be overlooked by scholars because it falls between the cracks of literary studies, which brand the texts as too “popular,” while anthropology and folklore consider that they are too “middle-class” and “elite” (Hess 1991a:220). In the next two sections of this article, we will delve into this corpus to examine several Spiritist texts relating to universal language.

2. Spiritism and Universal Language

The Esperanto movement in Brazil—one of the world’s largest—receives much of its support from Spiritist groups, which actively promote the learning and use of the *internacia lingvo*. The germ of this project was a tangential observation by anthropologist David Hess that the Kardecists believe their doctrine holds universal appeal, but are aware of Portuguese’s marginalized status among European languages; therefore, they regard Esperanto as an excellent vehicle for conveying their Spiritist-Christian message (1991b:189). I am indebted to him for sparking my initial curiosity, but my research indicates that this statement is only partially correct.

The actual situation within the Spiritist community is more fluid, and I propose that there is not a single reason but a variety of interrelated ones: partly doctrinal, partly from evidence in spirit communications as well as from the efforts of pioneering Spiritist-Esperantists such as Ismael Gomes Braga, Francisco Valdomiro Lorenz and Porto Carreiro Neto. The Spiritists believe that their doctrine and Esperanto complement each other, and that both play a role in the divine plan for Earth’s progressive transformation.

A reasonable point of departure is to see what relational basis exists in the *codificação*. In *Le livre des esprits*, we learn that one day Spiritism will become the world’s common creed, and that it will mark a new era in human history:

Certainement, il [i.e., le spiritisme] deviendra une croyance vulgaire, et il marquera une nouvelle ère dans l’histoire de l’humanité, parce qu’il est dans la nature et que le temps est venu où il doit prendre rang parmi les connaissances humaines . . . (Kardec 1983: bk. 3, ch. 8, question no. 798, 356).⁴

In the foreword to this same work, Kardec cites the words of the higher spirits, who gave him the mission of writing the book:

“Occupe-toi avec zèle et persévérance du travail que tu as entrepris avec notre concours, car ce travail est le nôtre. Nous y avons posé les bases du nouvel édifice qui

⁴“It [Spiritism] will certainly become the general belief, and will mark a new era in the history of the human race, because it belongs to the natural order of things, and because the time has come for it to be ranked among the branches of human knowledge . . . ” (Kardec 1976:309)

s'élève et doit un jour réunir tous les hommes dans un même sentiment d'amour et de charité . . . ” (1983:xxxiii).⁵

In *La Genèse*, chapter 17 is entitled “Predictions of the Gospel”; item numbers 31 and 32 recall the text of John 10:16, which states: “And there are other sheep I have that are not of this fold, and I must lead these too. They too will listen to my voice, and there will be only one flock, one shepherd” (1999:1222). The spirits’ responses interpret the biblical text to mean that not only will there be religious unity but linguistic unity as well:

Cependant, l'unité se fera en religion comme elle tend à se faire socialement, politiquement, commercialement, par l'abaissement des barrières qui séparent les peuples, par l'assimilation des mœurs, des usages, du langage; les peuples du monde entier fraternisent déjà, comme ceux des provinces d'un même empire; on pressent cette unité, on la désire. (Kardec 1980:215)

Another piece of evidence which is often cited in Spiritist writings is a communication from the spirit Éraсте, “De l'origine du langage,” which was published in the November 1862 issue of *La revue spirite*. According to this highly evolved messenger, language is a gift from God. It has evolved progressively throughout the three great periods in human history: the barbarous phase; the Hebraic or pagan phase (when slavery was sanctioned by Jehovah, who also demanded sacrificial victims); and the Christian phase. Thus one can gauge how civilized a people is by how rich its language is (352). In the fourth great period of history, the “grande période spirite,” there will be one common language:

Ce que je peux ajouter, c'est que l'humanité marche à une langue unique, conséquence forcée d'une communauté d'idées en morale, en politique, et surtout en religion. Telle sera l'œuvre de la philosophie nouvelle, le Spiritisme, que nous vous enseignons aujourd'hui. (Éraсте 1862:352)

2.1. Spiritism, Esperanto and the *Interna Ideo*

Although Esperanto is not specifically mentioned in the texts above, Spiritists believe that their religion cannot spread on a worldwide scale without Esperanto's collaboration. According to Kardec, spirits continually progress toward perfection, and virtues which make such evolution possible include love for one another, altruism, acquiring knowledge, mutual respect, community, friendship and tolerance. Therefore we should not be surprised that Spiritists acknowledge the common ground between their ecumenism and the *interna ideo*. Esperanto and the Spiritist value system dovetail because of their attempts to promote peace as well as greater harmony in earthly relations.

Just as Zamenhof addressed himself to idealists, people who were capable of taking the long view rather than a short-term, selfish perspective, campaigners such as Ismael Gomes Braga did likewise. In one of his numerous articles promoting Esperanto, Braga wrote that although only God knows when the language's final victory will occur, it has partially triumphed because the most studious and forward-

⁵“Be zealous and persevering in the work you have undertaken in conjunction with us, for this work is ours. In the book you are to write, we shall lay the foundations of the new edifice which is destined to unite all men in a common sentiment of love and charity . . . ” (Kardec 1976:xlviij)

thinking people have already learned the language of their own free will, unlike the masses who do only what they are required (1947b:182).⁶

Although Spiritists realize that in and of itself Esperanto is a neutral force—like the press or radio—which can be used for good or ill, they still value the unitarian goal of its inner idea: “In and of itself Esperanto does not have religion, but it is as if it carried with it the germ of all religions and of all movements which work for the understanding of people of all races” (Bianchini 1997:3).⁷ Ismael Gomes Braga, affectionately known as the “Brazilian Zamenhof,” was an accountant and autodidact who mastered six languages and learned Esperanto by correspondence as a teenager. He was one of the first to emphasize the similarity between Zamenhof’s noble ideal and that of Spiritism. In 1937 he convinced Guillon Ribeiro, then-president of the Federação Espírita Brasileira (FEB), to found within the organization a Department of Esperanto and to appoint him as its director—a post in which he served until his death in 1969 (Wantuil 1971:19). Braga initiated a two-pronged campaign, using the concept of *linhas paralelas* (‘parallel lines’), to teach Esperanto to Spiritists, as well as to teach Spiritism to Esperantists. The didactic materials, such as F. V. Lorenz’s *Esperanto sem mestre* (1938), were neutral in religious and political realms. His idea was that by promoting Esperanto among Brazilian Spiritists, they could use it in service of the doctrine; via Esperanto translations of important Spiritist works, Esperantists could study Spiritist doctrine and become familiar with its teachings.⁸ One of Braga’s most influential articles presents the need for this parallelism:

It is necessary for Spiritism and Esperanto to be imparted along parallel lines so that these two movements, when united, might further the great transformation of the world which they are destined to accomplish. Spiritism alone cannot work on a worldwide scale, as is necessary; it suffers from linguistic limitations, it is divided into weak national and regional movements. Likewise, Esperanto alone cannot transform human mentality because it lacks a higher philosophy of life. Only by the union of the two, with Esperanto serving as a channel for Spiritist ideas, will the great objective be reached. (1947a:210)

In later years, Braga received several spirit communications that his task—as well as that of many others—was to work for the triumph of the triangle “EEE”; that is, the triple ideals of “Evangelho, Espiritismo, Esperanto” (Wantuil 1971:21). Even today this symbol is popular in Spiritist organizations and summarizes FEB’s agenda. The

⁶A recent anthology of Braga’s articles, compiled by Celso Pinheiro, has been published under the title *O esperanto na visão espírita* (1998).

⁷All translations are mine unless otherwise noted. Due to space limitations as well as the assumption that this journal’s readership is unfamiliar with Portuguese, I have translated all Portuguese-language material into English. If anyone wishes to read the originals, I will gladly furnish them on request.

⁸Braga’s campaign was successful. FEB’s *relatório* (annual report) for fiscal year 1945-46 noted that the organization received many letters from Esperantists abroad, praising Porto Carreiro Neto’s Esperanto translation of *The Spirits’ Book*. These people, who would not ordinarily have picked up a book on Spiritism in their native language, find that their unfavorable stereotypes of Spiritism are false. They are impressed with the translation’s impeccable style, and as they read the work carefully, they discover that Spiritism is in fact a cultured and serious movement (1948:198).

organization's logo, which appears on all its commercial publications, recalls this triple ideal by emphasizing the lowercase letter "e" with boldface type.⁹

A recent development is the International Spiritist Council's historic decision to adopt Esperanto as one of its official working languages. This Council (Conselho Espírita Internacional in Portuguese, or CEI), founded in November 1992, is an organization resulting from the unification, on a worldwide scale, of representative Spiritist associations from approximately sixteen countries. At a meeting in Montevideo, the CEI also created an "Esperanta Fako" to promote the study of the language within the Spiritist movement, with the stated goal of using Esperanto as the primary language of the upcoming World Spiritist Congress in 2004 (Aragón 2000:3). (This will mark the bicentennial of Kardec's birth)

3. Spirit Communications Favorable to Esperanto

3.1. Emmanuel's "Missão do Esperanto" (Esperanto's Mission)

The Kardecists have evidence from spirit communications, received by well respected mediums, that praise Esperanto and prophesy the *internacia lingvo's* importance in the afterworld. Although there is a limited number of such texts, they are accorded great prestige. The most highly regarded is the tract "Missão do Esperanto" ('Esperanto's Mission'), which was dictated to the famous medium Francisco Cândido Xavier¹⁰ by the spirit guide Emmanuel in January 1940. While visiting family members in Minas Gerais, Ismael Gomes Braga had the opportunity to travel to the city of Pedro Leopoldo and attend a session of the Grupo Espírita "Luiz Gonzaga," to which Chico Xavier belongs. Aware of Braga's efforts to promote Esperanto, Emmanuel chose this occasion to transmit the following communication. Although not reproduced in its entirety, I quote it at some length due to its importance among the Spiritist-Esperantists:¹¹

... Jesus declared that he did not come to our planet to destroy the Law, just as Spiritism in its form of Comforter did not arise to eliminate existing religions. The Master came to fulfill the principles of the Law just as this comforting doctrine comes to restore Truth and return hope to our hearts at this terrible time for the world, when all its moral values are fundamentally in danger, assaulted by the doctrines of violence which intoxicate the brain of present-day civilization, as a bitter poison destroying the energy of an aged body.

Likewise Esperanto did not come, friends, to destroy the languages used in the world for the interchange of ideas. Its mission is higher: unity and fraternity with the goal of universal unity. Its principle is concordance and its apostles are equally comrades of all who have sacrificed themselves for the divine ideal of human solidarity, whether in these or in other circumstances.

⁹Personal communication, Affonso Borges Gallego Soares, May 1996.

¹⁰For more information on "Chico" Xavier, see McGregor's *Jesus of the Spirits* (1966:120–136) and the article by Barbosa, "Chico Xavier e cultura" (1994). He is of humble background from Minas Gerais state, with minimal formal education. Although his psychographed books have sold millions of copies in Brazil, he has always refused to accept any money from his books or his work as a medium.

¹¹Ismael Gomes Braga translated this message into Esperanto and it is published as part of Lorenz's anthology *Voĉoj de poetoj el la spirita mondo* (1944:19–21).

The auxiliary language is one of the most forceful calls to brotherhood which is still being heard on our planet, impoverished of spiritual values, in the current moment of isolationism, autocracy, collective egoism and of falsified nationalism . . .

Indeed, at this time Esperanto is a force which acts for unity and harmony, because it facilitates the exchange of universal values, in a universal form. A dream? Only a propaganda of words? A new movement to create economic profit? These suppositions might be uttered by inattentive spirits; but, only by inattentive ones who await a general adherence in order to later express their preference. However, those who search for the light of sincerity to examine all matters will know to find in the Esperanto movement that revealing clarity, which in sacred efforts, from now on will clarify the world's ideas, emphasizing the nobility of its principles guided by that brotherhood which springs from the divine thought of Jesus for all works of human evolution.

Yes, Esperanto is a lesson in brotherhood. Let us learn it in order to explore, on Earth, the thought of those who suffer and toil in other fields. I say literally "Let us learn it," because we are also your comrades, who have acquired the universal expression of thought, and we desire that same spiritual good for you, so that in this fashion we might organize on Earth the most effective movements for unification.

God is worshipped by men in numerous languages, which the sects and religions use, all of them tending towards the marvellous plan of essential unity. Let us copy that wise effort of divine nature and march towards the synthesis of expression, despite the diversity of the procedures by which thoughts are expressed . . . (Xavier 198?:2-3)

This text draws some interesting parallels: Esperanto's intent is not to destroy existing national languages, just as Spiritism did not arise to eliminate existing religions. As Esperanto's *interna ideo* looks beyond the linguistic diversity which separates people, and instead focuses on our common humanity, Emmanuel likewise notes that Earth's numerous religions all share an underlying unity. The message in effect sanctioned the pro-Esperanto work already done within the Spiritist movement by affirming the language's higher mission, recommending its study, and stating that those who spread it contribute to the world's moral and spiritual evolution.

3.2. Castelo Branco's *Memórias de um suicida* (Memoirs of a Suicide)

Another reference to the brilliant future awaiting Esperanto is found in the novel *Memórias de um suicida*, dictated by the spirit Camilo Castelo Branco to the medium Yvonne A. Pereira.¹² Castelo Branco (1825-1890), certainly one of the greatest Portuguese prose writers of the nineteenth century, says that it is not a literary work but rather fulfills the sacred duty of warning against suicide, by telling the truth about the "abyss" (Pereira 1958:46). Castelo Branco did indeed commit suicide, due to his ill health and impending blindness, as well as despondency over his son Jorge's insanity.

Camilo's spirit languishes for some time in the "Valley of the Suicides," a Dantesque environment with no sunlight, oppressive air, and not even a moment's serenity to remember God. This punishment is carried out in the "hell" of his conscience,

¹²Pereira chose to call the narrator Camilo Cândido Botelho, despite Castelo Branco's desire to reveal his true identity (1958:8). The title page of this work's Spanish translation (1973) attributes its authorship to the spirit of Castelo Branco. An Esperanto translation (*Memorigaĵoj de sinmortiginto*) by Affonso Borges Gallego Soares was published in 1998 by the Spirita Eldona Societo F.V. Lorenz.

because God's mercy would never condemn anyone to a physical Hell for all eternity (Pereira 1958: 26; 227). After being transported to the "Colônia Correccional Maria de Nazaret," he is hospitalized there for three years and receives magnetic treatments from physicians to restore harmony and balance to his perispirit, as well as anti-suicide lectures and teachings on the soul's immortality. The narrator and the other suicides learn that they will be reaping the consequences of their rash action for one century or even longer.

During the next stage of Camilo's spiritual progression, he moves on to the Pavilhão Indiano (also known as the Mansão das Rosas) where he decides to participate in an "initiation course" (Pereira 1958: 188ff). In part three of *Memórias de um suicida*, the narrator continues his studies and apprenticeship in the magnificent, luminous metropolis called "Esperança" ('Hope'). Among the courses offered there are Christian Morality, Universal Science, and a new language destined to bridge the gap between people on Earth and the spirits:

... And even a new language, which would not be simply one more language to be used on Earth as an ennoblement of the wealthy, as a frivolous ornament for whoever might have sufficient monetary resources to buy the privilege of learning it. No! The language whose sign surprised us there, would be the definitive *language* which in the future would bring the relations between men and the Spirits closer together, by facilitating understanding, removing the barriers of incomprehension which exist between humans and contributing to the fraternization devised by Jesus of Nazareth:

Uma só língua, uma só bandeira, um só pastor!

'Only one language, one banner, one shepherd!'

That language, whose absence among the Brazilian mediums had made it impossible for me to dictate works of the scope I desired, thereby making the task of my rehabilitation more laborious, possessed a name attuned to the sweet relief which cleared our minds. Its name, like that of our village, was *Esperança* ('Hope'), and over there, next to the others, was the majestic building where it was taught, accompanied by the fraternal recommendations for which it was conceived! Thus it would benefit us to learn it, so that when we reincarnated—carrying it imprinted on the innermost part of our souls—we would not have difficulties exercising it on Earth. (Pereira 1958: pt. 3, ch. 1, 415–416)

Although Castelo Branco's spirit remained in Cidade Esperança for ten years, he had not yet learned Esperanto, so one of his final acts before reincarnating again is to enroll in a course at the Embaixada Esperantista. The embassy is situated in a higher sphere of the astral world:

I was still lacking the fraternal language of the future, that priceless token of Humanity, which will tend to envelop it in the broad unification of races and peoples fraternized for the conquest of the same ideal: progress, harmony, civilization illuminated by Love! The study of Esperanto was optional, as were the other studies and duties we would have to embrace, but the initiates in particular recommended that we study it, attaching great importance to it, inasmuch as that language, whose symbolic name is the same as our University City, that is Esperança—Esperanto—will resolve problems even in the afterlife, enabling elevated Spirits to communicate efficiently and brilliantly, by means of literary and scientific works which the earthly world will tend to receive from the Invisible in the near future—using mediumistic instruments who will also have prepared themselves with that faculty, so that they can attend to the imperatives of the mission which—in Christ's name and for the love of Truth and of mankind's redemption—they must carry out.

Now it extraordinarily befitted my interests in general and my spiritual interests in particular, that while on the invisible plane, I acquire that new knowledge, i.e., the language “Esperanto.” Upon reincarnating, carrying it imprinted on the luminous fibers of my perispiritual brain, at the opportune moment the intuition of relearning it would come to me, when I came into contact with Earthly teachers. In addition, I was informed that I would be a medium in my next existence and I pledged to work, once reincarnated, to disseminate celestial truths to Humanity, despite the specter of blindness which I must suffer as a consequence of my past. I meditated profoundly on the convenience which would come from a universal language between men and the Spirits, and whose convenience I myself, as a future medium, would use in favor of the cause of Brotherhood—Christ’s same cause—once my intellect possessed such a treasure! (Pereira 1958: pt. 3, ch. 7, 546–547)

Curiously enough, the earthly neutrality of the Esperanto movement is preserved in the afterworld; unlike the other schools in Burgo da Esperança, the directors of the Esperanto course are neutral with regard to philosophical and religious beliefs. They are innovators and idealists striving for improved social, commercial and cultural relations, who are assisted by illustrious figures from the past such as Victor Hugo (Pereira 1958: 549–550).

3.3. F. V. Lorenz’s *O esperanto como revelação* (Esperanto as a Revelation)

Francisco Valdomiro Lorenz (1872–1957) is another founding figure in the Brazilian Esperanto movement.¹³ Although of humble origin, he was a remarkable polyglot who was acquainted with 104 languages at the time of his death; he had a working knowledge of 80—including Sanskrit, ancient Egyptian, Chinese, Japanese and Arabic. He wrote on a variety of topics: spiritism, linguistics, astrology, fortune telling and homeopathy. After emigrating from Czechoslovakia to Brazil in 1891, he eventually settled in the interior of Rio Grande do Sul state, where he worked as a schoolteacher and farmer. He had learned Esperanto in its infancy in 1887, and maintained a correspondence with Zamenhof. A medium himself, Lorenz received an anthology of spirit-poetry entitled *Voĉoj de poetoj el la spirita mondo* (1944). This volume—which cannot be discussed here in detail due to space limitations—contains Esperanto-related poems by writers of various nationalities: Czech author Stanislav Schulhof (1864–1919), Brazilian poet João da Cruz e Souza (1862–1898), and even Dr. Zamenhof himself.

Two years after his death, the spirit of Lorenz dictated a series of ten messages to Chico Xavier; these were published with the title *O esperanto como revelação* (Xavier 1994: 130–159). In this work, Lorenz systematically outlines the language problem in the spirit world and affirms some earlier claims by Gomes Braga. In the lower spheres, closest to Earth, the Spirits also experience the curse of Babel. They only understand those who speak to them in a language they know, and remain clustered with members of their own linguistic group. (This is in contrast to the more evolved spirits inhabiting the higher spheres, who do not need a particular language to communicate among themselves; they convey their thoughts directly via telepathy. Thus two perfectly attuned spirits can communicate mind-to-mind, and

¹³For more information on Lorenz, see Wantuil (1969: 337–339) and the contribution by Pinheiro (1994: 80–115).

the language will always be that of the receiver).¹⁴ According to Lorenz, spirit experts in linguistics unsuccessfully tried to create an international language, until “a great missionary of light, devoted to mutual understanding” took up the problem (Xavier 1994: 144). This spirit, whom we know by the name Ludwik Lejzer Zamenhof, toiled for fifty years in the spirit world to create Esperanto, with the help of higher spirits and divine inspiration (Xavier 1994: 146).

Zamenhof faced numerous difficulties on Earth; he worked in isolation as an amateur linguist, lived in poverty, possessed no great library or famous teachers, and his idea was ridiculed as sheer folly. Yet he persevered, and the Esperanto movement continues slow but steady growth despite previous attempts to eradicate it. In the Spiritists’ opinion, this is proof of the language’s higher origin—especially when one considers the fate of the innumerable auxiliary languages which barely went beyond the drawing board. Zamenhof was born at precisely the right time and place where he could fulfill his mission. One might speculate whether the end of the nineteenth century was in fact the most opportune time for an IAL to take root, when people were comparatively well educated, longed to broaden their cultural horizons but were still idealistic and naïve. Two World Wars have shattered that idealism; we are perhaps too cynical for a newly created language project to meet with any success.

Lorenz notes that although Esperanto is not a religious discipline, it is a “fascinante chave de percepção” (‘fascinating key to perception’) which accomplishes the charitable task of facilitating understanding and building a better world (Xavier 1994: 152). The *internacia lingvo* prepares us for our journey into the wider world:

Any trip, beyond the boundaries of our fatherland, in which we develop ourselves, requires preparation.

It is useless to prepare a passport for an illiterate to attend courses at the University of Paris, just as it is unpleasant to place someone in the wonderful scenery of the Swiss winter without a shred of wool.

To learn Esperanto, teach it, practice it and disseminate it are contributions to the edification of a United World. (Xavier 1994: 152)

3.4. Zamenhof’s Divine Mission

Further evidence of the elevated status accorded to Dr. Zamenhof is found in Yvonne Pereira’s *Devassando o invisível* (‘Penetrating the Invisible’), a book in which she discusses some of the phenomena she has experienced as a medium. She recalls that one of the “better dressed” and most beautiful spirits she observed was Zamenhof, clad in his characteristic wool suit. He was surrounded by a halo formed of concentric waves, which was a sign of his “elevated intellectual work”; his perispirit was highlighted by a jet of brilliant green light, also in concentric form (1963: 53). Two poems in Lorenz’s anthology *Voçoj* center around the historic date July 14 (New Style date, July 26), and draw an unusual parallel between the fall of the Bastille in

¹⁴See, for instance, Cristiano Agarido’s article “Babel no mundo dos espíritos.” (Agarido is one of the numerous pseudonyms used by Ismael Gomes Braga). This phenomenon is also confirmed in André Luiz’s novel *Nosso lar*, psychographed by F. C. Xavier (1986: ch. 24 “A Soul Stirring Appeal”, 85; ch. 37 “The Minister’s Lecture”, 138–140), as well as Zamenhof’s poems “Vizio de l’estonteco” (Lorenz 1944: 67) and “Leciono de frateco” (Lorenz 1944: 69).

1789 and the publication of the first Esperanto textbook in 1887. “Du gloraj datoj,” by the spirit-poet identified only as “K.,” tells how just as that date in French history signalled the birth of liberty, almost a century later in Eastern Europe it was also a red-letter date:

duan daton la Mond-Historio
skribis per idealisma mano
tre modesta de spirit-titano,
alportante al la mond’ donacon,
tre kapablan enkonduki pacon
en internaciaj vivrilatoj. (1944: 60)

Stanislav Schulhof’s poem entitled “14.ª de julio” complements the poem by K. and clarifies that the “gift” referred to above is the *Unua libro*, Zamenhof’s forty-page booklet introducing the fundamentals of his new language (Lorenz 1944: 96).

In *Mediuma poemaro*, a second anthology of spirit-poetry psychographed by Luís da Costa Porto Carreiro Neto,¹⁵ we find a poem by the spirit Agar entitled “Du datoj” (1972: 112). The poet makes an analogy between Jesus’s humble birth in Bethlehem and that of Zamenhof, “a heavenly messenger,” born on December 15, 1859 (Old Style, December 3). We should remember these beautiful dates, because both messengers preach love—one through the Gospel, the other through Esperanto:¹⁶

Alproksimiĝas la kristana dato:
Infan’ Jesuo nun en Bet-Leĥem;
Sen trumpetado, kiel simpla frato
De ĉiuj homoj, kiel Dia Sem’.

Baldaŭ revenos ankaŭ dat’ alia:
Venis grandulo por misi’ sur Tero
De kunfratiĝ’ en mondo senkonscia,
Li, Zamenhof, ĉiela kuriero.

Ne forgesiĝu tiuj datoj belaj,
Al ili sonu nia fajra kanto;
Predikas Amon fontoj du ĉielaj:
Evangelio kaj nun Esperanto.

¹⁵Porto Carreiro Neto (1895–1964) was a professor of chemistry at the Escola Nacional de Engenharia and the Escola Nacional de Química for many years. He is famous for his brilliant translations of literature and doctrinal works of Spiritism, as well as for his lexicography work (the *Dicionário português-esperanto*, 1936). He was elected to the Akademio de Esperanto. Porto Carreiro Neto possessed a working knowledge of seven languages and was also an international chess champion. For additional information, see Wantuil (1969: 553–558) and the introduction to *Mediuma poemaro* (Carreiro Neto 1972: 13–20).

¹⁶Spiritist-Esperantists are not the only group to elevate Zamenhof. In the Nov. 1998 issue of *Esperanto*, a one-paragraph item in its “Fake” section noted the following statement by Ryuei Samura. Mr. Samura, editor of *La japana budhano*, believes that Zamenhof is the embodiment of *Avalokiteshvara*, the bodhisattva of compassion. He achieved this high degree of holiness by his *hōmaranismo*, and could be called “Komunlingva Universale Savanta Avalokiteŝvaro” (202).

4. Conclusion

Many Esperantists are aware that Spiritism and Esperanto in Brazil are intertwined but are uncertain exactly how the two are linked. This introductory article has documented the symbiotic relationship between Brazilian Spiritism and Esperanto, in which the language serves a broader function than diffusing the group's message to the outside world. Spiritism is a philosophical-religious system which believes in the adoption of Esperanto as an international auxiliary language; it works toward this goal by actively promoting and teaching the language to its members. We have examined textual evidence from Spiritist writings in an attempt to determine the reasons for this belief. In addition to statements from Kardec's codification, we have seen that a handful of spirit communications, received through reliable mediums, prophesy a bright future for the *lingvo internacia*. Emmanuel's "Missão do esperanto," Castelo Branco's *Memórias de um suicida* and Lorenz's *O esperanto como revelação* confirm the language's higher origin and its role in the divine plan for the world's transformation. As the creator of Esperanto, Dr. Zamenhof is viewed as a great Missionary sent to Earth by God, to hasten mankind's progress. Spiritist-Esperantists such as Ismael Gomes Braga, F. V. Lorenz and Porto Carreiro Neto labored tirelessly to spread this belief among their coreligionists, and emphasized the overlapping, complementary goals of Esperanto's *interna ideo* and Spiritism's aspirations for universal community. Given our partial state of knowledge in this area, I hope that this article may provide the basis for further field studies, such as: What was the net effect of these spirit communications on the growth of the Esperanto movement in Brazil? How many Brazilian Esperantists are also Spiritists? Conversely, to what degree are non-Esperantist Spiritists familiar with these writings? How effective are the Esperanto courses offered at Spiritist centers? What are the motivations and attitudes among their students?¹⁷

¹⁷I gratefully acknowledge the assistance I received while preparing this article. Dr. Timothy Miller, of the University of Kansas's Dept. of Religious Studies, read the draft and suggested numerous improvements. Several members of the "Spirito" list—Adonis Saliba, Roberto F. Silva, Luiz Fernando Vencio—thoughtfully responded to the questions I posed, as did my longtime correspondent Waldomiro Arenhart. Last but certainly not least, I am indebted to Affonso Borges Gallego Soares of FEB's Departamento de Esperanto, who took time to reply in detail to an unknown *samideano* and indicate on which spirit communications I should focus my attention.

Works Cited

- Agarido, Cristiano
1944 "Babel no mundo dos espíritos." *Reformador* 62, no. 4 (abril): 85–86.
- Anuário estatístico do Brasil*.
1989 Vol. 49.
- Aragón, Alfredo
2000 "Decisão histórica." *Boletim semanal (Serviço Espírita de Informações)* no. 1670 (1 abril): 3–4.
- Barbosa, Elias
1994 "Chico Xavier e cultura." In: Xavier (1994: 14–49).
- Bastide, Roger
1967 "Le spiritisme au Brésil." *Archives de sociologie des religions* 24: 3–16.
- Bianchini, David
1997 "Esperanto, uma religião?" *Boletim semanal (Serviço Espírita de Informações)* no. 1524 (14 junho): 3.
- Braga, Ismael Gomes
1947a "Ainda falta o paralelismo." *Reformador* 65, no. 9 (set.): 210.
1947b "Vitórias." *Reformador* 65, no. 8 (agosto): 182–183.
1998 *O esperanto na visão espírita*. Comp. Celso Teixeira Pinheiro. 1^a ed. Rio de Janeiro: Sociedade Editora Espírita F. V. Lorenz.
- Camargo, Cândido Procópio de
1961 *Aspectos sociológicos del espiritismo en São Paulo*. Introd. Fray Buenaventura Kloppenburg and Jean Labbens. *Estudios sociológicos latino-americanos* 17. Friburgo: Oficina Internacional de Investigaciones Sociales de FERES.
- Carpenter, Robert
1999 "Esoteric Literature as a Microcosmic Mirror of Brazil's Religious Marketplace." In: *Latin American Religion in Motion*, pp. 235–260. Eds. Christian Smith and Joshua Prokopy. New York: Routledge.
- Carreiro Neto, Luís da Costa Porto
1972 *Mediuna poemaro*. 1^a ed. Rio de Janeiro: Federação Espírita Brasileira.
- Cavalcanti, Maria Laura Viveiros de Castro
1990 "O espiritismo." In: *Sinais dos tempos: diversidade religiosa no Brasil*, pp. 147–155. Leilah Landim, org. Cadernos do ISER 23. Rio de Janeiro: Instituto de Estudos da Religião.
- Éraste
1862 "De l'origine du langage." *Revue spirite* 5, no. 11 (nov.): 349–352.
- Federação Espírita Brasileira
1948 "Relatório." *Reformador* 64, no. 8 (agosto): 191–200.
- Hess, David J.
1987 "The Many Rooms of Spiritism in Brazil." *Luso-Brazilian Review* 24.2: 15–34.
1991a "On Earth as It Is in Heaven: Spiritist Other Worldly Ethnographies." In: *Toward Socio-Criticism: Selected Proceedings of the Conference "Luso-Brazilian Literatures, a Socio-Critical Approach,"* pp. 219–228. Ed. Roberto Reis. Tempe: Center for Latin American Studies, Arizona State U.
1991b *Spirits and Scientists: Ideology, Spiritism, and Brazilian Culture*. University Park: Pennsylvania State UP.
1994 *Samba in the Night: Spiritism in Brazil*. New York: Columbia UP.

- Itioka, Neuza
 1988 *Os deuses da umbanda: o baixo espiritismo, implicações teológicas e pastorais.* São Paulo: ABU Editora.
- Kardec, Allan
 1976 *Spiritualist Philosophy: The Spirits' Book.* Trans. Anna Blackwell. Boston: Colby & Rich, 1875. New York: Arno Press.
 1980 *La Genèse selon le spiritisme.* Montréal (Québec): Presses Sélect.
 1983 *Le livre des esprits.* Boucherville (Québec): Éditions de Mortagne.
- Kloppenburger, Boaventura
 1967 "Brazil. Spiritism." *New Catholic Encyclopedia.*
- Lorenz, Francisco Valdomiro
 1944 *Voçoj de poetoj el la spirita mondo.* 2^a ed. Rio de Janeiro: Federação Espírita Brasileira.
- Ludwig, Armin K.
 1985 *Brazil: A Handbook of Historical Statistics.* A Reference Publication in International Historical Statistics. Boston: G. K. Hall.
- McGregor, Pedro
 1966 *Jesus of the Spirits.* New York: Stein & Day. [British ed. publ. as *The Moon and Two Mountains: The Myths, Ritual and Magic of Brazilian Spiritism.* London: Souvenir P.]
- Machado, Ubiratan
 1983 *Os intelectuais e o espiritismo: de Castro Alves a Machado de Assis.* Rio de Janeiro: Edições Antares em convênio com o Instituto Nacional do Livro, Fundação Nacional Pró-Memória.
- Maust, John
 1985 "The Land Where Spirits Thrive." *Christianity Today* 13 Dec.: 48–50.
- Negrão, Lísias Nogueira
 1987 "Kardecism." In: *Encyclopedia of Religion*, vol. 8, pp. 259–261. Ed. in chief Mircea Eliade. 16 vols. New York: Macmillan.
- The New Jerusalem Bible*
 1999 General ed. Henry Wansbrough. Standard ed. New York: Doubleday.
- Oliveira, Pedro Ribeiro de
 1977 "Coexistência das religiões no Brasil." *Voices* 71: 555–562.
- Oliver, Eileen C.
 1998 *Afro-Brazilian Religions: A Selective, Annotated Bibliography 1900–1997.* Austin, Texas: SALALM Secretariat.
- Pereira, Yvonne A.
 1958 *Memórias de um suicida.* 2^a ed. rev. e melhorada. Rio de Janeiro: Federação Espírita Brasileira.
 1963. *Devassando o invisível: estudos sobre fenômenos e fatos transcendentos devassados pela mediunidade, sob a orientação dos espíritos-guias da médium.* 9^a ed. Rio de Janeiro: Federação Espírita Brasileira.
 1973 *Memórias de um suicida: obra medianímica.* Dictada por el espíritu de Camilo Castelo Branco. Trans. Luis Guerrero Ovalle. 1^a ed. argentina. Buenos Aires: Editorial Kier.
- Pinheiro, Ney da Silva
 1994 "Francisco Valdomiro Lorenz." In: Xavier (1994: 80–115).
- Santiago, Juan J.
 1986 "¿Fue Allan Kardec un investigador científico objetivo?" *Revista/Review inter-americana* 16.1–4: 77–92.

Wantuil, Zêus, ed.

1969 *Grandes espíritas do Brasil: 53 biografias*. 1^a ed. Rio de Janeiro: Federação Espírita Brasileira.

1971 *Ismael Gomes Braga*. Trans. A. K. Afonso Costa. 1^a ed. Rio de Janeiro: Federação Espírita Brasileira.

Wilkie, James W., Eduardo Alemán, and José Guadalupe Ortega, eds.

1999 *Statistical Abstract of Latin America*. Vol. 35.

Xavier, Francisco Cândido

198? "Missão do esperanto." By the spirit Emmanuel. Rio de Janeiro: Spirita Eldona Societo F. V. Lorenz.

1986 "*Nosso Lar*": *The Astral City*. By the spirit André Luiz. 1st Eng. ed. Elon College, N.C.: Christian Spirit Center.

1994 *O Esperanto como revelação: Esperanto kiel revelacio*. Pelo espírito de Francisco Valdomiro Lorenz. Trans. Benedicto Silva. 4^a ed. Araras, São Paulo: Instituto de Difusão Espírita.

David Pardue is the Spain, Portugal and Latin America Cataloger at the University of Kansas. He holds a B.A. and M.A. in Spanish Literature from the University of Texas at Austin, and has been actively involved with Esperanto since 1996.

Author's address:

University of Kansas Libraries, Cataloging Dept., Lawrence, KS 66045-2800, USA.

E-mail: dpardue@ukans.edu

Received 2000 05 23; in revised form 2000 06 17. Accepted 2000 06 17

La unua kajero de

The first issue of

ESPERANTOLOGIO

ESPERANTO STUDIES

EES

estas ankoraŭ havebla ĉe la eldonanto:

is still available from the publisher:

Bambu Ltd, P. O. Box 405, BG-9000 Varna, Bulgaria

bambu@mailroom.com

Enhavo / Contents

Christer Kiselman: Notico de la redaktoro	3–4
Christer Kiselman: Editorial Statement	5–6
Marjorie Boulton: Paul Neergaard 1907–1987	7–13
Carl Støp-Bowitz: Paul Neergaard kaj la problemoj de la scienca lingvaĵo	14–15
Paul Neergaard: La sencovasteco de kelkaj vortoj en <i>Plena Ilustrita</i> <i>Vortaro de Esperanto</i> . Eseo por instigi al diskutado	16–20
Geraldo Mattos: Esenco kaj estonteco de la <i>Fundamento de Esperanto</i> . .	21–37
Detlev Blanke: Germana societo <i>Gesellschaft für Interlinguistik</i>	38–47
Sabine Fiedler: Pri Esperanto-frazeologio	48–51
Marc van Oostendorp: Syllable structure in Esperanto as an instantiation of universal phonology	52–80

Varna

Les idées sociales et religieuses suscitées par le phénomène des langues dites artificielles (aspect interlinguistique et social)

Walter ŻELAZNY

Par *idées sociales* j'entends toutes les idées dont le but est d'«améliorer» la vie de la société, y compris la société internationale. Par *phénomène des langues artificielles* j'entends toute création de langues et de mouvements militants pour ces langues qui, dans la tradition française, sont nommées artificielles. Par le mot *interlinguistique* j'entends l'aménagement des langues dites artificielles, planifiées. La «planification» du corpus concerne toute intervention sur la forme de la langue planifiée (système d'écriture, graphie, lexicque, etc.). La «planification» du statut relève, elle, d'un autre niveau, qui est celui du statut donné à une langue. Son rôle, qu'il soit réglementaire ou autre, est actuellement l'affaire des futurologues.

En 1987 j'ai publié un article intitulé *100 jaroj de la socia penso en ligo kun Esperanto* (Żelazny 1987). Si je reviens à cet article 15 ans plus tard c'est parce que j'ai remarqué que, plus le mouvement espérantiste traditionnel s'enfonce dans une crise, plus la polémique autour du rôle d'une langue artificielle (y compris de l'espéranto) dans le monde contemporain est intéressante.

Cette crise est provoquée par l'abandon de l'espoir de voir un jour l'espéranto devenir «la deuxième langue de chacun». Cette situation est créée par la carrière inattendue de la langue anglaise. Ce n'est pas uniquement la langue anglaise elle-même et sa force politique et économique liée à une puissance comme les États-Unis qui provoque une crise affligeante pour les militants de l'espéranto; c'est avant tout la mondialisation et les moyens techniques mis en œuvre, comme les ordinateurs et toutes sortes de merveilles du traitement automatique des langues nécessaires pour vivre cette mondialisation. Dans ces circonstances on peut poser une nouvelle question : quel sens a aujourd'hui le phénomène des langues artificielles, si fortes encore au début du XXe siècle? Avant de donner une réponse, je propose de faire la revue nécessaire des idées sociales et religieuses associées au phénomène des langues artificielles.

Premiers conflits interlinguistiques provoqués par le lancement de l'espéranto

Il y a eu, au cours de l'histoire, de nombreuses tentatives de création de langues artificielles, et cela depuis fort longtemps, notamment au XIXe siècle. La plus célèbre avant l'espéranto était la langue volapük, créée en 1879 par un prélat bavarois, Martin Schleyer. L'espéranto, publié en 1887 par l'ophtalmologue varsovien d'origine juive Louis Zamenhof, reste actuellement le seul exemple socialement réussi d'une langue construite. Après l'espéranto on peut dénombrer une centaine de projets de construction selon certains principes bien répertoriés par l'interlinguistique des langues artifi-

cielles. Aujourd'hui, surtout après le travail de Noam Chomsky, on sait parfaitement qu'on peut créer un nombre illimité de langues artificielles aussi facile à apprendre que l'espéranto.

Le problème de l'espéranto n'est pas tant complexe sur le plan linguistique que sur les plans idéologique et social. Le fait qu'il soit la seule langue artificielle au monde ayant réussi socialement (sans aucune aide financière, politique ou même morale) est en lui-même une base d'explication d'une certaine idée interlinguistique et pacifiste défendue par ses militants. C'est pourquoi le phénomène d'espéranto est sociologiquement spécialement intéressant.

Zamenhof a créé l'espéranto pour atteindre plusieurs buts en même temps, et aucun autre auteur de projet d'une langue artificielle n'avait jamais pensé à utiliser cette voie. Zamenhof a créé une langue pour toute l'humanité et en même temps pour une certaine élite morale qu'il voulait rassembler autour d'une doctrine religio-sociale d'abord nommée l'hillelismo, puis l'homaranismo. Il a compris le succès potentiel de l'espéranto mais aussi ses limites. La langue espéranto fut donc créée pour :

- montrer que l'injustice sociale et les conflits entre groupes ethniques se cachent aussi dans la diversité linguistique du monde. Et montrer que la langue espéranto « neutre » est à la fois une langue pour le monde entier et pour chacun comme une seconde langue. Elle peut alors faire disparaître ce type de conflits sans supprimer les langues ethniques (ces idées sont expliquées dans la lettre à Nikolaj Afrikanovitch Borovko en 1895, Zamenhof 1948 : 343–350) ;
- montrer qu'il existe une possibilité de construire une sorte de petite société (internationale) de type homaraniste, qui donnerait à la grande société internationale un exemple de vie sans conflits ethniques et religieux, sur la base de la communication linguistique « neutre », sans pourtant faire disparaître les ethnies et religions (ces idées sont expliquées dans la lettre à A. Kofman 1901 05 28, Zamenhof 1948 : 19–21).

Zamenhof propose donc à l'humanité sa langue prête et parfaite, et il lance également le projet de l'homaranismo. Sa langue fut acceptée avec fort enthousiasme ; par contre les idées de l'homaranismo furent rejetées. Ces deux propositions provoquèrent quelques schismes dans le mouvement. Le premier type de schismes eut un caractère interlinguistique et se manifesta au début de la carrière de l'espéranto. Le deuxième type de « schismes » se manifesta un siècle plus tard : entre les militants de l'espéranto comme La Langue Internationale, d'une part, et les militants de l'espéranto comme une langue dite « alternative » étant elle-même porteuse de paix, d'autre part.

Les conflits interlinguistiques en début de carrière pour l'espéranto concernèrent la dichotomie entre la conception de Zamenhof de langue dite « neutre » et les conceptions partisans d'une langue dite « universelle ».

<i>langue « neutre »</i>	<i>langues « universelles » (apriori ou aposteriori)</i>
espéranto	plusieurs réformes de l'espéranto comme l'ido pour agrandir la chance de réussite internationale de l'idée de l'espéranto
	recherche de l'universalisme sur la base de la civilisation dite universelle, en pratique sur la base de l'universalisme européenne comme l'interlingua etc.

Les partisans de la conception des langues universelles (type ido, interlingua) ne croyaient pas à une réussite internationale de l'espéranto ; selon eux, bien que cette langue soit parfaite interlinguistiquement, elle ne répondait pas au défi de la civilisation mondiale ou européenne de l'époque. Selon les militants de l'ido, toutes les manifestations idéologiques (type homaranismo) de Zamenhof n'apportaient à l'espéranto qu'une perte morale, sans parler de la ridiculisation du projet. Selon les militants de l'interlingua la langue universelle ne pouvait pas se créer autrement que par l'évolution « linguistique », par la refonte de langues existantes (conviction que partageait un autre linguiste : Joseph Staline) ; c'est pourquoi on devait accélérer cette évolution par une voie de type interlingua. Tels sont les premiers conflits idéologiques de nature interlinguistique provoqués par le lancement de l'espéranto par Zamenhof.

Les idéologies nationalistes sont par définition contre une langue internationale

Le succès de l'espéranto ne se limitait pas uniquement aux militants espérantistes. C'est vers l'espéranto que se tournèrent les regards de plusieurs militants de mouvements à vocation universelle, y compris les deux plus puissants. Ce furent d'un côté les églises chrétiennes, en particulier certains fidèles de l'église catholique, et d'un autre côté, en même temps, les militants des mouvements socialistes et communistes. En opposition à ces deux mouvements à vocation universelle (le christianisme et le socialisme) se dressent des idéologies issues du nationalisme de plusieurs couleurs. À l'époque les puissances impériales comme la France, l'Allemagne, la Russie, l'Italie fortifient les états-nations et règlent les problèmes de leur domination sur le monde. C'est alors que, pour la première fois dans l'histoire, les États-Unis se manifestèrent comme une force mondiale. La première guerre mondiale voulait régler l'ordre impérial dans le monde, mais sans succès. La fin de la première guerre fit cesser les massacres de populations innocentes, mais ne régla pas les questions impériales. Ce sont à nouveau les états-nations (Allemagne, Italie, Japon, Union soviétique) qui préparèrent la deuxième guerre mondiale. Le mouvement espérantiste se place à l'inverse du nationalisme ; c'est pourquoi il est accusé avec véhémence par les nationalistes dominants d'être espion et collaborateur du cosmopolitisme, sionisme, socialisme et communisme. Les espérantistes payèrent lourdement les conséquences de leurs idéologies liées à une vocation universelle. Au Japon, en Allemagne et en Union soviétique les associations espérantistes furent interdites et ses dirigeants arrêtés, certains même liquidés.

Les idéologies à vocation universelle sont par définition pour une langue dite internationale ou universelle

On peut dire en principe que ni le christianisme ni le socialisme (y compris toutes les idéologies de ce type à vocation universelle) n'excluent, jusqu'à aujourd'hui, la possibilité d'employer une langue internationale. Le problème est toujours ouvert et les militants de ces deux formations se posent uniquement la question de savoir quelle langue est la meilleure solution. Les églises chrétiennes ont déjà donné leur réponse. Pour les sphères de sacrum on utilise la langue liturgique (le slavon chez les orthodoxes slaves, le copte chez les Coptes, le latin dans l'église romaine), et pour les autres domaines les langues nationales et l'espéranto. Dans un certain sens, on peut dire que l'église catholique traite l'espéranto et les langues nationales sur un pied d'égalité. Dans les mouvements socialistes et communistes¹ c'est la pratique quotidienne qui dicte le choix de la langue nécessaire à la communication, de la même manière que dans les relations internationales. Pendant plusieurs années cette langue fut le français puis, après la deuxième guerre ces langues furent le français et l'anglais; aujourd'hui c'est l'anglais, même si de temps en temps l'espagnol, l'arabe, le russe ou d'autres langues jouent le même rôle.

Le problème qui se pose sur le plan social est uniquement le suivant : en cette période de mondialisation, sommes-nous justes vis-à-vis de la population internationale de la priver de possibilité de communication linguistique au moyen d'une langue simple à apprendre ? Et ce «sommes-nous», de qui s'agit-il ? Les mouvements politiques conservateurs ou libéraux traitent du problème des langues comme d'un rapport de force sur le marché linguistique mondial libre où la langue anglaise a déjà gagné la bataille, et donc cette question ne fait pratiquement plus partie de leurs considérations sociales. Paradoxalement la seule preuve scientifique montrant clairement plusieurs avantages de l'espéranto vient d'un circuit libéral, de l'institut de pédagogie cybernétique de Helmar Frank. Par contre, les mouvements socialistes desquels on pouvait attendre cette réponse n'ont aucune conscience de ce type de justice sociale. Sans être soupçonné d'hérésie marxiste, on peut accuser sans hésitation les classes politiques socialistes de diriger l'aménagement linguistique dans le seul but d'une grande injustice sociale (au moins pour les pays où ils ont le pouvoir politique). Mais on peut avoir l'impression qu'aujourd'hui la conviction des classes socialistes européennes se calque sur le modèle de l'Académie française qui n'a pas évolué depuis le XVIIe siècle. On ne peut pas «simplifier» une langue, parce qu'on ne peut pas faire la distinction entre l'homme cultivé et l'homme barbare. Bien sûr, aujourd'hui personne ne peut se permettre d'utiliser ce type d'argumentation, mais cela ne veut pas dire que les arguments utilisés contre les langues dites artificielles sont plus sérieux. Or la «simplification» des langues, au moins sur le plan orthographique a déjà été pratiquée par plusieurs nations.

¹Au moins dans la théorie et dans les doctrines communistes.

Les idées sociales et religieuses provoquées par la réussite de l'espéranto ; période du modernisme (la lumière)

	1	2	3	4	5
A	<i>quel «produit» direct de l'espéranto</i>	<i>une langue comme donnée de la révélation divine</i>	<i>les doctrines qui adoptent (absorbent) l'espéranto</i>	<i>contre l'espéranto motifs national-linguistique ou sociolinguistique</i>	<i>indifférent</i>
B	• la paix comme résultat de mise en relations internationales d'espéranto	Oomoto (Onisabro Deguchi)	• les religions à vocation universelle	doctrines nationalistes extrémistes	libéralisme
C	◆ hilelismo, homaranismo	Bahā'isme ('Abd al-Bahā)	• mouvements politiques à vocation universelle	International Auxiliary Language Association, Interlingua, Occidental	conservatisme
D	◆ fédéralisme		◆ mouvements citoyens (écologistes, pacifistes, «anticolonialistes», langues minoritaires)	marrisme-stalinisme	
E	◆ sennaciismo		spiritismo (les partisans de Kardec)	ido	

Les trois cases marquées par • sont associées à l'idée de «finvenkismo», victoire finale de l'espéranto au monde sur la base des actions dans le cadre des organisations étatiques et para-étatiques.

Les quatre cases marquées par ◆ sont associées à l'idée de «civito», nouvel élément de la vie internationale sur la base de la reproduction culturelle (contrairement à la reproduction biologique) des espérantistes.

Commentaires

1A. Zamenhof a suffisamment compliqué toute son œuvre car il a créé uniquement une seule langue à vocation internationale, universelle, auxiliaire, et en même temps plusieurs systèmes religio-sociaux. C'est précisément l'inverse de la démarche d'autres inventeurs de langues dites auxiliaires. Ces derniers ont créé dans leur vie plusieurs langues, mais ils n'avaient rien de plus intéressant à dire. Cependant, on doit aussi ajouter que la vie de Zamenhof était plus compliquée, ethniquement parlant, que d'autres auteurs de langues dites artificielles : « ma judaïcité a été la raison principale pour laquelle, dès ma plus tendre enfance, je me suis voué à une idée et à un rêve essentiel, au rêve d'unir l'humanité. » (Lettre à Alfred Michaux 1905 02 21, Zamenhof 1948 : 107.)

1B. Le plus grand partisan de l'idée d'espéranto comme deuxième langue pour le monde (y compris pour chacun) était Ivo Lapenna. Il pensait qu'il sera possible de convaincre la société internationale d'employer l'espéranto. Après la chute de Lapenna dans le mouvement officiel des espérantistes, la doctrine du lapennismo continua à régner, mais sans Lapenna. Le numéro un de ce mouvement, Humphrey Tonkin, donne aujourd'hui raison à ses adversaires, disant que la voie du lapennismo a été errante d'un point de vue stratégique parce que l'affaiblissement de l'idée d'état a conduit notre mouvement à une certaine crise stratégique (Tonkin 2000:143).

1E. Le sennaciismo de E. Lanti, issu de l'espéranto, était la doctrine la plus courageuse et la plus radicale possible au niveau idéologique. Lanti n'avait pas de scrupule national, étatique ou même sur le plan de la bataille des classes sociales. Si on doit construire un monde juste, on doit faire disparaître les idées de nation et d'état. Cette construction est possible par la lutte des classes où le prolétaire prend en mains toutes les armes, y compris l'espéranto, seule langue juste qui n'est pas instrument de domination culturelle et nationale de la bourgeoisie. Lanti provoque le plus grand schisme idéologique au sein du mouvement espérantiste dans son histoire.

1C, 2B, 2C et 3E. Quatre « systèmes » religieux développent la nécessité d'une langue internationale, voire universelle, pour l'harmonie religieuse du monde : le spiritisme d'Allan Kardec (1804–1869), l'hilelismo et l'homaranismo de Zamenhof, l'Oomoto et le Bahā'isme. Mais c'est uniquement dans les deux derniers cas que cette possibilité fait l'objet d'une révélation divine. Selon les plus importants prophètes-disciples de Deguchi (né 1871) et 'Abd al-Bahā (1844–1921), le Dieu désire une langue internationale mais sans préciser que cette langue soit espéranto. Deguchi et al-Bahā ont conclu que l'espéranto pouvait être cette langue. Par contre le spiritisme de Kardec n'était pas révélé, mais il se manifestait par son raisonnement purement rationnel et moral : « ... l'humanité marche à une langue unique, conséquence forcée d'une communauté d'idées en morale, en politique, et surtout en religion. » (L'esprit Éraste, cité ici d'après Pardue 2001 : 16.) Mais Kardec était mort avant même le lancement du Volapük (1879), donc sa langue unique n'était pas encore le produit intellectuel d'une pensée interlinguistique de l'époque. Pourtant à notre époque, plusieurs spiritistes brésiliens, disciples de Kardec, parmi les plus célèbres Ismael Gomes Braga et Francisco Cândido Xavier, ont conclu que l'espéranto pouvait et même devait être cette langue. Aussi l'homaranismo n'était pas révélé, mais il se manifestait par sa démonstration de puissance morale et son respect pour la tolérance religieuse. Dès le début Zamenhof explique que la langue de leur système religieux ne peut être autre que l'espéranto. Les Bahā'istes continuent à honorer l'espéranto mais utilisent plutôt l'anglais.

3B et 3C. Jerzy Korytkowski pour l'église catholique et Detlev Blanke, S. N. Podkaminer pour le marxisme et plusieurs autres pour les systèmes religieux ou sociaux à vocation universelle ont prouvé qu'une langue internationale de type espéranto n'est pas ennemi de l'église ou du marxisme, mais au contraire absolument cohérente avec les systèmes donnés et même utile et nécessaire.

3D. Dans les années soixante on observe plusieurs mouvements de jeunes qui sont plusieurs formes de contestation de la société occidentale. D'abord les mouvements anticolonialiste, puis pacifiste (la guerre de Viêt-nam) et enfin écologiste. Sur la base de ces mouvements contestataires, la jeunesse espérantiste (Giorgio Silfer, Jouko Lindstedt) lance le Manifeste de Rauma.² C'est la première fois que l'espéranto est proclamé comme valeur en elle-même. Le plus important mouvement d'étudiants espérantistes dans l'histoire de l'espéranto – le Comité espérantiste des étudiants polonais³ – signe ce Manifeste et s'éloigne du mouvement officiel.

4B. Ce ne sont pas uniquement les doctrines nationalistes extrémistes qui s'opposent à une langue internationale dite artificielle. La doctrine jacobine de la République française, bien qu'éloignée de l'accusation de chauvinisme, est un exemple parmi

²Du nom d'une petite ville de Finlande où ce Manifeste a été proclamé.

³PSEK, Pola Studenta Esperanto-Komitato.

d'autres démontrant que l'on n'a pas besoin être extrémiste pour lutter contre toute manifestation pour une langue internationale autre que la langue française.

4C et 4D. Il existe une liaison subtile entre l'école International Auxiliary Language Association (IALA) d'Alexander Gode et le marxisme-stalinisme dans l'interlinguistique. L'école de Gode et celle de Staline expliquent la même conviction, à savoir qu'une langue internationale peut se manifester uniquement dans une voie évolutionniste. Gode indiquait cette voie par la création de l'interlingua IALA. Staline fut cette fois un peu plus prudent : il expliqua sa conviction en disant qu'une langue internationale n'est possible que sur la base d'une ou plusieurs langues du prolétaire refondues ensemble pour ce but. Mais Gode n'était pas plus original que Staline parce qu'il pensait que l'interlingua ne peut pas posséder dans son vocabulaire certains mots qui seraient étrangers à la pensée européenne. Ce fut le motif de conflit entre Gode et André Martinet, célèbre linguiste français de dimension mondiale.

4E. On ne peut pas exclure que les réformistes de l'ido ont eu certainement raison de réformer l'espéranto à l'époque, pour se diriger vers un dialecte proche du français. Si les convictions interlinguistiques de Gode et Staline n'étaient pas acceptables au nom de l'humanisme en tant que tel, les différences entre Zamenhof et les réformistes avaient un caractère idéologique. Je pense que Christer Kiselman a raison lorsqu'il me dit : « je pense qu'ido couperait les racines yiddisch de l'espéranto alors que Zamenhof ne voulait pas les trancher, au moins à un niveau subconscient » (communication personnelle 2000 11 20).

De l'époque du modernisme à l'époque du postmodernisme

Dans le grand tableau ci-dessus, j'ai montré que le mouvement espérantiste a été mélangé dès le premier siècle de son existence à toutes sortes de discussions politiques, sociales et religieuses de l'époque. Ce mouvement a créé ses propres doctrines en commentant l'idée de «deuxième langue» pour chacun, idée qu'avait lancé Zamenhof. Mais Zamenhof avait également lancé presque en même temps les idées de l'hilelismo et de l'homaranismo. On peut supposer qu'un des motifs principaux pour lequel Zamenhof a arrêté toute discussion sur la réforme de l'espéranto fut la conviction que ces réformes auraient pu déséquilibrer le poids universel (tant lexical que grammatical) de l'espéranto. Par exemple l'ido, comme forme d'espéranto réformé, se manifeste, d'un point de vue linguistique, comme un dialecte plus facile à apprendre à partir de la langue française. On ne peut pas oublier qu'à l'époque, il existait encore un troisième motif pour créer une langue auxiliaire. Il était lié à la diaspora de la population juive. Indépendamment de Zamenhof on doit à deux personnages extraordinaires, Édmond Privat et Hector Hodler, une certaine originalité dans le mouvement ; ce sont eux qui trouvèrent pour l'espéranto les éléments forts d'un fédéralisme. Mais «le bâtisseur» de cette originalité est incontestablement Lanti qui a proclamé le sennaciismo, doctrine la plus fortement liée au phénomène de l'espéranto.

Dans la période du postmodernisme et de la mondialisation, aucune force pour l'instant n'a pu mettre en doute la position internationale de la langue anglaise (ou «américaine»). C'est une grande illusion de la France que de penser qu'elle peut conserver la position privilégiée de sa langue. Malgré la chute totale du français dans les relations internationales, Paris continue de mener la même politique linguistique que dans la période impériale, sans prendre en considération ce qui s'est déjà passé. Or la po-

litique linguistique mondiale d'hier de la France est maintenant exportée vers l'Union européenne. Les instructions officielles aux citoyens français précisent que la langue française doit être utilisée lors de ses contacts avec l'une des institutions de l'Union européenne : courrier, téléphone, télécopie, courrier électronique, etc.⁴ La France (ni aucun autre état) n'a jamais considéré sérieusement le problème interlinguistique, parce qu'elle n'a jamais été prête à renoncer à son chauvinisme linguistique. Si j'ai consacré un chapitre entier aux rapports de force linguistiques dans le monde, c'est pour dire qu'aujourd'hui c'est uniquement la France qui peut éventuellement limiter le marché sans pitié de la langue anglaise, marché qui provoque de grands dommages dans la vie intellectuelle. Actuellement, les sciences sociales sont sous une si grande pression de l'américanisation que mes collègues italiens, polonais ou ukrainiens et moi-même ne sommes pas capables d'expliquer les problèmes des minorités nationales sans faire référence à la sociologie américaine, qui n'a, elle, aucun rapport avec la situation européenne. J'en déduis donc que la France ne veut pas limiter la puissance de l'anglais, mais qu'elle veut encore essayer d'inverser le rapport de force linguistique mondial, ce qui est aujourd'hui impossible. D'ailleurs la position du français va encore diminuer lors de l'adhésion de nouveaux états à l'Union européenne. Dans ces circonstances, les politiciens et bureaucrates auront peut-être une « lumière interlinguistique » en devant repenser entièrement leur système de communication.

La lutte finale est perdue et les nouvelles valeurs de la civilisation sortent vainqueurs

Dans les deux cadres inférieurs, intitulés « finvenkismo » et « civito », je montre qu'actuellement l'espéranto peut être, au sens philosophique, simplement conservant biologique de l'idée de langue auxiliaire, si une telle chose est possible en ces termes. L'espéranto comme deuxième langue mondiale et deuxième langue individuelle était la grande illusion de la belle époque et, j'ajouterais même, une illusion noble, juste et humaine. Si les chefs des mouvements espérantistes tirent encore aujourd'hui profit de cette illusion, ils ne sont pas honnêtes vers le « peuple » espérantiste.

Pour l'instant l'espéranto conserve son rôle de langue au sein du groupe spécifique de la diaspora quasi-ethnique des mouvements culturels et sociaux de type 3.D qui, à l'inverse des autres groupes ethniques, se reproduisent uniquement par héritage culturel. Ce qui est un phénomène unique au monde et suffisant pour proclamer l'espéranto comme une valeur de notre civilisation, comme les militants de la Civito essayent de le faire.

Opinions et conclusions

- Le phénomène des langues dites artificielles est un phénomène historique du passé. On sait qu'il n'existe pas de limite dans la création des langues dites artificielles. Aujourd'hui c'est la langue anglaise qui a la fonction de langue internationale. La France a disposé des moyens nécessaires pour limiter l'influence de l'anglais (son prestige international, ses moyens financiers), mais à cause de son chauvinisme linguistique elle ne prenait pas en considération la voie « alternative », dite interlinguistique.

⁴Ces circulaires, du 21 mars 1994 et du 12 avril 1994, sont publiées dans le Journal officiel de la République française sur huit pages denses et complètes.

- Pour l'existence sociale d'une langue artificielle, la valeur interlinguistique est nécessaire mais non suffisante.
- Les problèmes linguistiques au niveau mondial (et maintenant au niveau européen) n'ont jamais été considérés en des termes de justice sociale, et même de justice tout court, comme par exemple la justice en tant que catégorie de droit de l'homme.
- L'espéranto reste actuellement le seul exemple socialement réussi d'une langue construite parce que :
 - elle a attiré par sa réussite tout partisan d'une langue dite artificielle,
 - elle a attiré par sa réussite, dans ses limites, tout partisan et militant de la cause de la «vie alternative» au sens large (les fidèles des religions de l'Oomoto, du Bahā'isme, les juifs laïcs attachés à leur origine, les ouvriers de Lanti, les fédéralistes, les communistes dissidents, les pacifistes, les écologistes, les militants des minorités nationales, les anarchistes, les interlinguistes etc... qui sont, semble-t-il majoritaires dans le mouvement).

L'espéranto atteste par son existence qu'il existe une solution alternative pour limiter la puissance d'une langue nationale au monde, à condition que les nations veuillent bien analyser la perte provoquée par l'unilinguisme au moyen des instruments interlinguistiques. La méthode de l'analyse de la justice linguistique est d'ailleurs la même que celle utilisée pour analyser la justice sociale dans d'autres domaines.

L'espéranto n'est pas la langue qui s'est imposée au monde comme langue universelle, mais elle a créé une population de diaspora interlinguistique qui est, dans le monde, une valeur de civilisation en soi-même.

Bibliographie

Baudoin de Courtenay, J. M.

1907 *Język pomocniczy międzynarodowy*. Cracovie : «Kraj-Przegląd Literacki».

Bernasconi, E.

1977 *Esperanto aŭ interlingva*. La Chaux-de-Fonds : Kultura Centro Esperantista.

Burney, P.

1966 *Les langues internationales*. Paris : PUF.

Chomsky Noam

1980 Teoria lingwistyczna. Dans : *Język w świetle nauki*. Seria Panorama. Varsovie.

Couturat, L. ; Leau, L.

1903 *Histoire de la langue universelle*. Paris.

Drezen, E.

1926 Osnovnië etapi razvitia idei mejdounarodnogo jazyka. Dans : *Na putiakh k mïejdynarodnoiemou jazykou*. Moscou-Leningrad.

Frank, H. ; Behermann H.

1977 Possibilité de surmonter les barrières linguistiques intra-européennes par un enseignant d'orientation linguistique, ainsi que par l'optimisation du choix d'une langue véhiculaire. Dans : IIIe congrès européen sur les systèmes et réseaux documentaires, Luxembourg 3-6 mai 1977. Vol. 1. Munich.

- Héraud, G.
1967 *Peuples et langues d'Europe*. Paris : Denöel. Cité d'après la traduction allemande : *Die Völker als die Träger Europas*. Vienne–Stuttgart.
- Korytkowski, Jerzy
1984 *Pomocniczy język międzynarodowy w Kościele i świecie współczesnym*. Poznań.
- Kuznecov, Sergej
1987 *Teoreticheskie osnovy interlingvistiki*. Moscou.
- Lapenna, Ivo (Lins, Ulrich ; Carlevaro, Tazio)
1974 *Esperanto en Perspektivo*. Londres–Rotterdam : Universala Esperanto-Asocio.
- Lapierre, J.-W.
1988 *Le pouvoir politique et les langues*. Paris : PUF.
- Pardue, David
2001 Uma só língua, uma só bandeira, um só pastor: Spiritism and Esperanto in Brazil. *Esperantologio / Esperanto Studies* **2**, 11–27.
- de Saussure, F.
1975 *Cours de linguistique générale*. Paris : Payot.
- Silfer, Giorgio
1994 La esperantistaro: ĉu lingva minoritato? *Literatura Foiro* **152**, 325–328.
1998 De heterogena movadaro al koherema civito. *Literatura Foiro* **173**, 117–118.
- Sikosek, M.
2000 La Jarcento de Esperanto. *La Ondo de Esperanto* **12**, 3–4.
- Susskin, M.
1990 *Paninterlingwa. Powszechny język międzynarodowy*. Varsovie: PWN.
- Tonkin, Humphrey
2000 Kia kulturo? Kia paco? Kia lingvo? *Esperanto* **9**, 142–143.
- Yacoub, J.
1995 *Les minorités. Quelle protection ?* Paris : Desclée de Brouwer.
- Zamenhof, L.-L.
1948 *Leteroj*. Prezento k komento de G. Waringhien. Vol. I, xvii + 367 pp. Paris : Sennacieca Asocio Tutmonda.
- Żelazny, Walter
1987 100 jaroj de la socia penso en ligo kun Esperanto. Dans : *Cent jaroj de Esperanto-kulturo. La internacia Jubilea Esperanto-Konferenco* (sous la direction de Ivo Lapenna). Graz : Édition Perspektivo.
1999 Mia esperantismo venas de la civiliza valoro de esperanto. *Literatura Foiro* **182**, 292–299.

Walter Żelazny est docteur en sociologie et maître de conférences à l'École supérieure des sciences sociales et économiques de Rzeszów-Tyczyn (Wyższa Szkoła Społeczno-Ekonomiczna).

Adresse de l'auteur : 51, rue de la Falogne, FR-57070 Metz, France, ou
Wyższa Szkoła Społeczno-Ekonomiczna, ul. Kościuszki 2, PL-36-020 Tyczyn, Pologne.
Adresse électronique : walter.zelazny@libertysurf.fr

Gramatiko naskiĝas el tekstaro

Liu Haitao recenzas verkon de Christopher Gledhill¹

Ni jam havas nemalmultajn gramatikojn pri Esperanto, ekde la 16-regula gramatiko de Zamenhof ĝis la ampleksega PAG (Kalocsay & Waringhien 1985). Ni ankaŭ nemalfacile trovas multajn diskutojn pri specialaj punktoj de la Esperanta gramatiko, precipe de la vortanalizo. La aŭtoroj de tiuj materialoj kutime estas esperantistaj lingvistoj, aŭ pli precize esperantologoj. Tiuj verkoj ĝenerale estas verkitaj en Esperanto, ĉar normale ili celas al la lingvouzantoj, t. e. esperantistoj, same kiel angla gramatiko al angleparolantoj. Se ni konsideras ke Esperanto estas la sola homara lingvo naskiĝinta el planlingvaj projektoj, kiuj nombras ĉirkaŭ 1000 ekde la 2-a jarcento ĝis hodiaŭ (Blanke 1985), ni devas konkludi ke Esperanto rajtas vivi same kiel etnaj lingvoj. Ĝi ankaŭ devas esti priskribata de lingvistoj per tradiciaj kaj modernaj metodoj, kiel ili faras pri etnaj lingvoj.

Dum la lastaj jaroj korpusa lingvistiko (*Corpus Linguistics*) ege evoluis kun la disvastiĝo de komputiloj, per kiuj lingvisto nun povas pli precize, objekte kaj kvante priskribi la lingvon ol en antaŭaj epokoj. “Esperanto estas vera lingvo” (Szerdahelyi 1976); tamen tion oni deklaras nesufiĉa. Se la korpusbazita gramatiko estas pli taŭga kaj objektiva priskribo de etnaj lingvoj, tiam eble ni uzu tiun metodon kaj teknikon ankaŭ pri Esperanto. La recenzata libro estas la unua provo priskribi la tutan lingvon per moderna metodo kaj profesia programaro kaj statistiko.

La aŭtoro estas profesia lingvisto. Li doktoriĝis pri korpusa lingvistiko kaj specialiĝas pri sistema (funkcia) gramatiko kaj teksta analizo. La libro aperis kiel la 190-a volumo en la serio “Languages of the World/Materials”, kiu celas al priskribo de minorataj lingvoj en la mondo. Laŭ la lingva ekologio la priskribo de minorataj lingvoj estas grava ne nur por lingvistoj, sed ankaŭ por la evoluado de la homaro mem. Tial la libro liveras eblecon al lingvistoj, kiuj per ĝi kapablos kompari Esperanton kun aliaj lingvoj per normalaj rimedoj kaj la metodo jam uzita en la serio.

En la enkonduko la aŭtoro indikas “This book aims to provide a linguistic guide for scholars who are unfamiliar with the Esperanto language” (p. 2). Tiel la celata legantaro estas lingvistoj kiuj ne konas Esperanton. Ni jam havis aliajn verkojn pri Esperanto, verkitajn de esperantologoj-lingvistoj, ekzemple Wells (1989) kaj Janton (1989). Tamen la recenzata verko havas celon iom diferencon de ili: ĝi emfazas la ĉefajn trajtojn lingvistikajn de Esperanto por legantaro de lingvistoj. Ni ankaŭ havas kelkajn studojn pri Esperanto kiuj uzas la statistikan metodon, ekzemple vortoftecan esploron (Tišlar 1982, Dietze 1989). Tamen ni ne havas kompletan gramatikon bazitan sur tekstaro, kiu povas doni “immediate access to the most salient characteristics of the language” (p. 2). En la antaŭparolo de la dua eldono la aŭtoro klarigas la

¹Christopher Gledhill. *The Grammar of Esperanto. A corpus-based description*. München: Lincom Europa. (Unua eldono 1998, 100 pp.; dua eldono 2000, 151 pp.)

celojn de sia libro: “At different stages, this book attempts to find a response to the following questions: Is Esperanto a real language? Which linguistic features are unique to Esperanto? Is Esperanto a Latin-based language, or some other category? Does Esperanto evolve, and does this correspond to natural language development?” Sendube, se la libro povas respondi eĉ nur iom al la starigitaj demandoj, ĝi estos signifa kaj valora por la scienca kompreno de Esperanto. Tamen, ĉu la studo de Esperanto estas utila al lingvistiko? Ankaŭ pri tio la aŭtoro faras klaran eldiron: “As a social movement and an invented language system, Esperanto offers the opportunity to explore in a new light such issues as learner motivation, group identity and the formation of norms and standards in language. For the grammarian, Esperanto offers the chance to observe the evolution of morphology and syntax in a relatively unregulated and highly innovative environment.” (*Foreword* de la dua eldono.) Kvankam ni iam vidis similan opinion pri la graveco de Esperanto por la lingvistiko (Duliĉenko 1997, Liu 1997), tiu opinio, kiu nun aperas en libro celanta lingvistojn, estas bonvena.

Ĉu la korpusa metodo havas apartan signifon por planlingvoj? La aŭtoro jesas: “Researchers of planned or artificial languages such as Esperanto are concerned with the extent to which usage may deviate from the original plan, or where innovation may have taken the language in a new direction. The corpus allows the descriptive linguist to systematically address some of these questions.” (Paĝo 2.) Por bone kaj objektivite respondi la demandojn pri la evoluado de planlingvo, la korpusa metodo estas pli taŭga ol la tradiciaj, ĉar en ampleksega tekstaro la komputilo povas pli rapide ol homo trovi la bezonataĵojn. Surbaze de komputile eltrovitaj lingvaj faktoj la lingvisto povas pli sisteme kaj kvante esplori kaj priskribi la lingvon.

Kvankam la subtitolo de la libro elmontras la gramatikon bazitan sur la korpuso, la aŭtoro bone kaj multe uzas la ekzistantajn materialojn pri la lingvo; en la referenca parto oni trovas la ĉefajn verkojn eldonitajn en la angla, germana, franca kaj Esperanto. La aŭtoro ankaŭ sekvigas multajn konkludojn el la tradiciaj studoj. Pli precize, li aldonas al la tradicia gramatiko novajn informojn, kiuj venas el la korpusa analizo. Pere de donitaĵoj el la tekstaro ni nun povas kvante kaj ekzakte observi iujn delonge debatatajn problemojn en la lingvo.

La dua eldono estas pli ampleksa ol la unua.² Kiuj estas la diferencoj? La strukturoj de la du eldonoj ne estas tre malsamaj. En la dua eldono la aŭtoro pli profunde detaligas kaj precizigas kelkajn demandojn ol en la unua eldono. Se ni atentigas aldonitajn titolojn en la bibliografio, ni eble komprenas la ŝanĝon. Ĉefe ni vidas Duliĉenko (1990), Hagège (1985), Lins (1988), Lo Jacomo (1981) k.t.p. Ŝajnas al mi ke la aŭtoro atentigas la atingojn el ĝenerala interlingvistika rondo pli ol en la antaŭa eldono.

La artikoloj cititaj de Green kaj Versteegh fariĝas la bazo por ampleksigi la temon pri planlingvoj kaj kreolaj lingvoj. Por demonstri al la legantoj la bazajn atingojn de la korpusa lingvistiko kompare kun sia analizo pri Esperanto, la aŭtoro citas kelkfoje en la dua eldono el la klasika verko de Sinclair (1991). Ekzemple, en la antaŭparolo la aŭtoro diras: “One point raised by reviewers of the first edition, is that the corpus

²La recenzo pritraktas ambaŭ eldonojn; paĝnombro sen plua indiko de citita teksto referencas al la unua eldono, dum citaĵoj el la dua estas markitaj per la vortoj “dua eldono”.

seems to throw up unusual examples. Most corpus analysts see this as an advantage, in that traditional accounts tend to focus on invented examples which themselves are unlikely to occur in running text and which are usually contrived to the extent that they often miss other more underlying patterns of phraseology.” (La dua eldono, p. 2–3.) La frazoj estas atentindaj, ĉar esence korpusa lingvistiko statistike eltiras lingvajn regulojn el vera lingva tekstaro. Ĝi ne similas al la tradicia metodo, en kiu multaj ekzemploj estas kreitaj de la lingvistoj mem por elmontri fenomenojn de la lingvo. En la korpusa metodo lingvistoj nur objekte analizas la lingvaĵojn kreitajn de lingvouzantoj en la praktiko.

La grandeco de la korpuso uzata de la aŭtoro estas 312 130 vortoj en la unua kaj 1 563 500 en la dua eldono – kompare kun nuntempaj etnolingvaj korpusoj tio estas tre malgranda. Strikte dirite la uzita korpuso estas nur “specimena” korpuso. Tamen, ĝi estas multe pli granda ol antaŭaj esperantaj tekstaroj, kiujn uzis Tišljar (1982, 24 280 vortoj) kaj Dietze (1989, 31 699 vortoj). La tekstaro kovras multajn stiltipojn, de gazetaj artikoloj ĝis poemoj de Zamenhof. En la korpuso estas ankaŭ inkluditaj kelkaj tradukoj, kiujn oni kutime ellasas en etnolingva korpuso. Se konsideri ke tradukoj havas specialan lokon en la evoluado de Esperanto, estas necese havigi ilin al la korpuso. Atentindas ke en la tekstaro pli ol kvarono de la materialoj fontas el *Soveta Esperantisto*. Tio certe influas la rezulton de la vorta statistiko kaj la teksta analizo. En la apendico 4 la aŭtoro komparas la subkorpuson el *Soveta Esperantisto* kaj la ĝeneralan korpuson, donante la vortodistribuon de la du tekstaroj. La komparo prezentas al ni stilan malsamecon inter la Soveta kaj aliregiona lingvaj uzadoj. La rezulto eble montras influon de sociolingvistikaj faktoroj en la evoluado de la planlingvo. Ni ankaŭ observas ke la aŭtoro ŝajne ankoraŭ uzas la statistikajn rezultojn de la unua eldono, kvankam tiuj de la dua eldono baziĝas sur pli granda korpuso ol la unua. Eble la rezultoj bazitaj sur la du korpusoj similas, kaj la aŭtoro opiniis nenecese ŝanĝi la jam listigitajn donitaĵojn.

La aŭtoro komencas sian libron je *Background*, kiu konsistas el tri partoj: *Historical development*, *Sociolinguistic status* kaj *The “sixteen rules”*. Laŭ la aŭtoro: “A planned language is a project to develop a new language on the basis of existing natural languages, and whose aim is to create an international medium of communication” (p. 3). Tiu difino estas pli malvasta ol tiu ĝenerale akceptata de interlingvistoj (Blanke 1985); verŝajne ĝi nur kovras la projektojn *a posteriori*. Koncerne la projektojn *a priori*, la aŭtoro preferas nomi ilin “universal languages” kaj ne planlingvoj. Tia nomado oftas ekster interlingvistiko, precipe en anglalingvaj dokumentoj. Tamen la aŭtoro klare distingas tiujn du tipojn de planlingvoj kaj donas detalajn difinojn al la terminoj *a priori* kaj *a posteriori* (p. 19). Pri la nombro de planlingvoj la aŭtoro citas el Janton (1989), ne el pli fidindaj fontoj kiel Duliĉenko (1990), kiu preskaŭ duobligas la nombron de Janton. En la bibliografio de la dua eldono mi povas vidi referencon al Duliĉenko (1990), kiu tamen ne estas menciita en la teksto mem.

Por klarigi kial Esperanto povas elstari antaŭ multaj konkurantoj la aŭtoro mencias unu el multaj faktoroj: “Compared to their systems, Esperanto’s consistent morphology was attractive to learners because it reduced the number of words needed to understand and produce a new text” (p. 3). La aŭtoro opinias ke ankaŭ la personeco de Zamenhof kontribuis al la sukceso de Esperanto.

En la parto *Sociolinguistic status* la aŭtoro resumas la lingvan staton de Esperanto en sociolingvistiko. Li citas multajn vidpunktojn el aliaj verkoj. Tamen, bedaŭrinde, ni ne povas vidi iujn verkojn kiuj eble estas pli aŭtoritataj pri la temoj ol la listigitaj verkoj, ekzemple la biografion de Boulton pri Zamenhof (1960), la historion pri persekutoj de Esperanto (Lins 1988), k.t.p. Komprenoble ni devas kompreni ke la libro ĉefe temas pri gramatiko kaj ne estas dediĉita al sociolingvistika studo. Lins (1988) trovis sian lokon en la dua eldono.

En sia evoluado 100-jara Esperanto ne dialektiĝis: la nunaj uzantoj skribas kaj parolas la lingvon en maniero simila al la uzo de la Zamenhofa epoko. Se Esperanto jam estas viva lingvo kiel uzataj etnolingvoj, kial ĝi ne dispartiĝas en dialektojn? Kio funkcias kiel protektantaj faktoroj? Ĉu 100-jara historio ankoraŭ estas tro mallonga por taksi la evoluadon de la lingvo laŭ la diro de F. de Saussure (1916:111)? Al tiuj demandoj la aŭtoro iom respondas. Li konsideras la rolon de la Akademio de Esperanto en tiu tereno; tamen li kredas ke la diversaj nacilingvaj vortaroj kaj lernomaterialoj ankaŭ estas tre influaj al la evoluado kaj integreco de la lingvo. En la dua eldono li mencias la funkcion de la Fundamento kiel unuigilo de la lingvo. Ni havas bonajn studojn pri la temo, kiel Lo Jacomo (1981) kaj Philippe (1991a). La aŭtoro ne mencias tiujn du elstarajn librojn en la koncerna parto de la unua eldono. Same kiel Lins (1988), Lo Jacomo (1981) havas sian lokon en la dua eldono.

En la unua parto, *Phonetics and phonology*, la aŭtoro atentigas la uzadon de la litero *x* en retroŝto. Per korpusa analizo la verko donas al ni la kvantan distribuon de sonoj (aŭ de literoj) en Esperanto. En 100 000-vorta subkorpuso la plej ofte vidataj literoj estas *a*, *d*, *e*, *k*, *l*, *s*, kiuj ĉiuj aperas pli ol 20 000 fojojn. La statistiko ankaŭ konfirmas ke la sono *ĥ* ankoraŭ vivas, kvankam ĝi proksimiĝas al morto: ĝi aperas nur 28 fojojn. Aliaj ĉapelitaj literoj havas jenajn aperoftecojn: *ĉ* (5945), *ĝ* (2843), *ĵ* (307), *ŝ* (2523) kaj *ŭ* (120). Sendube tiuj donitaĵoj estas utilaj al amantoj kaj malamantoj de la ĉapelitaj literoj.

Se ni komparas la rezulton pri literofteco en tiu ĉi libro kun aliaj statistikoj, ekzemple tiu de Haszpra (MS), kiu resumas statistikojn kaj precize priskribas sian analizon pri literofteco en Esperanto, ni trovos grandan diferencon. La du aŭtoroj ne uzas la saman tekstaron, sed mi dubas ke la tekstara tipo povas tiel grande influi la rezultojn. Gledhill klarigas la diferencon jene: “Mia kalkulo dependas de la unuaj literoj de ĉiu vorto en trionono de la (tiam) tekstaro. Ĝi reprezentas tre simple la proporciojn de la alfabeto okupita en la alfabeto listo. Tial mi diras, ke temas pri ‘sample-based’ kaj diras (rapide) en la unua libro, ke tia kalkulo ne inkluzivas la uzadon de ofte mezaj kaj finaj literoj (ekzemple *j* kaj *ĵ*). Tia ofteco tamen utilis por indiki uzadon en tekstoj, krom la ofteco havebla laŭ vortara listo (kun multaj malofte uzitaj vortoj).” (Retletero 2000 02 07.) Tial oni turnu sin al Haszpra (MS) por pli fidela statistiko.

En la dua eldono la aŭtoro analizas la konsonantkombinojn (*consonant clusters*), konkludante: “Although Esperanto is often said to sound like Italian, the range of consonant clusters we have set out above and the many compound words we do not have the space to list here give the language a more Slavic quality” (p. 34).

Lexicon estas nove aldonita parto en la dua eldono. Konsiderante la gravecon de la plej ofte uzataj 100 kaj 1 000 vortoj en ajna lingvo (Crystal 1995:139), la aŭtoro analizas la lingvajn fontojn de la du vortgrupoj. Jen la rezulto: latin(id)a (70%),

nur esperanta (12%), germana (10%), kompromise hindeŭropa (5%), greka (< 2%), baltoslava (< 1%). Evidente, leksike Esperanto estas latinida lingvo. La konkludo iom similas al tiu de Janton (1989) kun kvanta diferenco, kies kaŭzon la aŭtoro tre detale klarigas. Atentindas ke la vortoj de Esperanto mem (ĉefe tabelvortoj) havas altan proporcion en la baza vortstoko de la lingvo.

La aŭtoro opinias ke Esperanto estas tipologie *a posteriori*-sistemo kun kelkaj *a priori*-traĵtoj – alidirite: “Esperanto is usually classed as a naturalistic scheme. There are however a small number of schematic features.” (Dua eldono, p. 38.) Konstraste al tiu eldiro, interlingvistoj ofte konsideras skemismon/naturalismon kiel subdividon nur de la aposterioraj lingvoj. Ekzemple, Esperanto kaj Interlingua estas ambaŭ aposterioraj, sed Esperanto estas pli skemisma ol Interlingua. La aŭtoro ĝuste difinas la du nociojn, sed laŭ mi mise uzas la terminojn. Esperanto ne estas nur planlingvo; ĝi estas ankaŭ viva homara lingvo. Tiel ĝi ankaŭ povas esti klasita laŭ la kriterioj kiuj estas uzataj por etnolingvoj. La aŭtoro atentigas tion; li diras: “In terms of traditional language typology, Esperanto is perhaps best described as an artificial creole, lexically derived from a combination of the main Western European languages but with morpho-syntactic structures that have been systematically generalized” (p. 20). Tie ĉi la aŭtoro starigas similecon tipologian inter Esperanto kaj kreolaj lingvoj. La konkludo estas iom nova kompare kun tiu de la jam klasikaj de Wells kaj Piron, kiuj ankaŭ estas cititaj en la libro. La simileco inter kreola lingvo kaj planlingvo (Esperanto) estis antaŭe traktata de Philippe (1991b) kaj Mühlhäusler (1992). Atentindas ke la aŭtoro uzas pli multajn paĝojn en la dua eldono por pli profunde diskuti la rilaton inter planlingvo (Esperanto) kaj kreolaj lingvoj. Tio fortigas lian vidpunkton pri la temo. Kiam la aŭtoro emfazas la similecon inter la du lingvotipoj, li ankaŭ objektive listigas la ĉefajn diferencojn (dua eldono, p. 42–44). Interese estas legi kiel la aŭtoro resumas la sociiĝan proceduron de Esperanto: “The relationship between Esperanto and Creoles is therefore more abstract: the transformation of Pidgins into Creoles may be reflected in the development of Esperanto from a schematic design to a relatively widely-used language” (dua eldono, p. 42). Indas studi detale ĉu la sociiĝo de planlingvo similas al la kreoliĝo de piĝino. La starigo de la temo estas signifa. Miaopinie ĉi tiu diskuto estas pli profunda kaj sistema ol antaŭaj artikoloj legitaj de mi. Resume, ni povas vidi la opinion pri klasado de la aŭtoro el tri ĉapitretaj titoloj: *Esperanto as a planned language*; *Esperanto as an agglutinating Romance language*; *Esperanto as a Creole*. La plej lastan titolon ni iam vidis en Dasgupta (1997:152).

Laŭ la aŭtoro la morfologio de Esperanto enhavas tri ĉefajn facetojn: lek-sika, funkcia kaj gramatika. Teorie oni povas kombini senlimajn morfemojn en unu vorto. En la korpuso kvar-morfema vorto tamen reprezentas la tipan limon, ekzemple *poŝt'ofic'ej'o* (p. 21). El unu specimeno de 1 460 substantivoj estas 66 kvar-morfemaj kaj 254 tri-morfemaj kunmetvortoj; la ceteraj ĉiuj estas du-morfemaj kun *o*-finaĵo. En la dua eldono pli multaj paĝoj estas dediĉitaj al la temo *Derivational Morphology*, kiu vere jam multe estas diskutata ekde R. de Saussure, Kalocsay al Schubert kaj Kiselman. La aŭtoro citas nemalmulte el antaŭaj studoj de aliaj aŭtoroj pri la temo, sed ne tiun de Kiselman (1988), kiun estus miaopinie inde citi. En la parto 2.2 la aŭtoro starigas la sekvajn demandojn: “Is the language really as consistent as is claimed by its supporters? Are some parts of Zamenhof’s designs underused? To

what extent do exceptions or innovations impinge upon the rest of the system?” (p. 23). Por elmontri la ŝanĝon de la lingvo en tiu direkto la aŭtoro komparas la nunan komputile faritan rezulton kun antaŭa, mane farita konkordanco (Wackrill 1907). Estas konate ke adjektivo ofte povas esti esprimata kiel aktiva verbo; pri tio la statistiko indikas ke la plej altfrekvencaj adjektivoj semantike esprimas la abstraktajn statojn pri “potential, necessity or quantity”, kiel *fieras*, *fidelas*, *kapablas*, *necesas*, *sufiĉas*. La analizo estas utila al la komprenigo de la verbigo de adjektivo.

Kvankam oni ekuzas formojn kiel *-intas*, *-antas*, *-ontas* kaj *-itas*, *-atas*, *-otas*, la korpuso montras ke la tradicia formo *esti* + participo (aktiva aŭ pasiva) ankoraŭ estas uzata pli ofte. La statistikaj donitaĵoj donas la sekvan ordon por 7648 pasivaj participoj: *-ita* 72,3%, *-ata* 26,9% kaj *-ota* 0,8%.

La afiksaro estas produktiva elemento en Esperanto. Per la korpuso oni povas trovi la uzoftecon kaj stabilecon de la oficialaj afiksoj. Ĉu novaj afiksoj aperas? Ekzemple: nemalmultaj malŝatas la uzadon de prefikso *mal-*. Tamen ĝi ankoraŭ estas la plej multe uzata prefikso (3 116). Ĝia ofteco estas multe pli granda ol la dua plej ofta, *dis-* (120). El la tekstaro ankaŭ eltiriĝas kelkaj neoficialaj prefiksoj: *ĉef-*, *ĉiu-*, *tiu-*. Ili povas esti konsiderataj kiel pseudoprefiksoj; kvankam en la tekstaro ili funkcias multfoje prefikse, ili iuflanke ne estas tute similaj al tradiciaj prefiksoj. Atentindas ke la nombro de novaj sufiksoj estas multe malpli granda ol iliaj prefiksaj gefratoj pli aĝaj. Se kompari la rezultojn kun tiuj de Dietze (1989) kaj Tišljär (1982) pri afiksa distribuo, ili montriĝas similaj.

La tabelvortoj estas grupo da vortoj *a priori*: ili konsistigas altgrade artefaritan elementon en la artefarita lingvo. Tamen, laŭ la statistiko la tabelvortoj jam fariĝis nedisigebla integra parto de la lingva sistemo de Esperanto. La fakto indikas ke en homara lingvo oni povas enmeti artefaritajn elementojn, kiuj povas bone integriĝi en la lingva kerno. Tio estas signifa ankaŭ por la lingva planado de etnaj lingvoj. La plej ofte uzataj tabelvortoj estas: *kiu*, *tiu*, *tio*, *ĉiu*.

Laŭ la analizo de la aŭtoro en la tria ĉapitro, *Syntax*, Esperanto ne povas esti simple klasita el sintaksa vidpunkto en iu lingvotipo de la jam ekzistantaj etnolingvaj sistemoj, kvankam la sintaksa strukturo de Esperanto estas influata de ĝiaj uzantoj parolantaj diversajn etnolingvojn. Jen du ĉefkaŭzoj: 1. “a tolerant stylistic consensus was consciously manufactured within the community itself”; 2. “the streamlining effect of certain universal principles may serve to generalize any conventions that were established” (p. 50). Tie ĉi la aŭtoro denove mencias la similecon inter Esperanto kaj kreolaj lingvoj.

Laŭ la teorio de lingva universaleco la vortordo estas unu el la plej gravaj kriterioj por klasigi lingvon tipologie. Ĉu Esperanto estas lingvo kun libera vortordo, kiel dirite de multaj? La libro donas al ni kvantan respondon. En statistikita specimeno de 1045 okazaĵoj la vortorda distribuo estas: SVO 67,5%, OSV 24,7%, SOV 4,9%, OVS 2,6%, VOS 0,3%, VSO 0,1%. La donitaĵoj indikas ke la ordo SVO estas multe pli ofta ol la aliaj. Statistike Esperanto apartenas al la lingvotipo SVO; tiu ordo estas la nemarkita vortordo. Tamen, pere de sintaksa markilo, se necese, oni povas esprimi sin en aliaj vortordoj. Tial eble estas pli taŭge nomi Esperanton fleksie vortorda lingvo ol lingvo kun “libera” vortordo.

La aŭtoro uzas la nocion kaj metodon de Halliday (1985) por detale analizi la propozician strukturon, substantivan vortgrupon, verban vortgrupon kaj prepozician

vortgrupon. La analizo estas sistema kaj scienca. Tiuflanke la korpuso klarigas iujn interesajn fenomenojn, ekzemple: artikoluzado; ĉu ekzistas vortoj kiuj povas funkcii kiel la neekzistanta nedifina artikolo?; ĉu adjektivo estu metita antaŭ aŭ malantaŭ substantivo?

Frazeologio estas la ĉeftemo de la lasta ĉapitro; simile al etnolingvoj la studo de tiu temo verŝajne estas subevoluinta ankaŭ en Esperanto. La recenzata verko proksimiĝas al la demandaro de tri flankoj: *Lexical paradigms*, *Idiom structure* kaj *Cultural reference*. Ĉar *Collocation* estas unu el la gravaj partoj de korpusa lingvistiko, ni povas kompreni kial la aŭtoro elspezas kelkajn paĝojn por la temo. Estas interese kiam ni vidas la rezulton analizitan el la korpuso pri “neologismo” kaj “kunmetaĵo”, t.e. “naturalismo” kaj “skemismo” en vortkreado. La aŭtoro unue eltiras kelkajn “neologismo/kunmetaĵo”-parojn el la artikolo *La evoluo de nia poezia lingvo* (Kalocsay 1963); poste li serĉas kaj listigas la oftecojn de la vortoj en la korpuso. Refoje ni vidas atentindan statistikon: en la ĝenerala grupo la neologismoj estas pli preferataj ol kunmetaĵoj, sed en la alia grupo, kun celo forigi prefikson *mal-*, la kunmetaĵoj uzantaj *mal-* pli multe preferatas! Pri tio la aŭtoro konkludas ke “Esperanto appears to fully exploit both systems: morphological derivation is widespread but does not preclude neologisms while some forms of morphological derivation happen to be more fundamental than others” (p. 75). Ŝajnas al mi ke ankoraŭ daŭras la lukto inter skemismo kaj naturalismo; tamen tio estas normala por ĉiuj uzataj lingvoj. La lingvo evoluis/as/os laŭ siaj leĝoj.

Kiel kroma produkto la aŭtoro donas en la apendicoj vortoftecan liston de la unuaj 100 vortoj, distribuon de vortformoj (substantivo, verbo, adjektivo, ...) kaj vortoftecan komparon inter la revuo *Soveta Esperantisto* kaj la “ĝenerala Esperanto”. Tiuj donitaĵoj ne rekte rilatas al la gramatiko, sed ankaŭ estas utilaj por kompreni la tutan aspekton de Esperanto. Mi komparis la rezulton kun Dietze (1989) kaj Tišljar (1982): la statistiko estas baze simila.

Kiel kutime, en la libro ankaŭ ekzistas kelkaj mispresaĵoj kaj malzorgaĵoj, kvankam la dua eldono jam plejparte forĵetis ilin. Bedaŭrinde ankoraŭ kelkaj restas, ekzemple: Chaux-le-fonds (korektite: La Chaux-de-Fonds); strikte dirite René de Saussure eble ne devas esti vidata kiel lingvisto (dua eldono, p. 4); Large kaj Eco ne estas esperantistoj (dua eldono, p. 7). Cetere, ke en la apendicoj pri vortofteco ekzistas kelkaj strangaĵoj, ekzemple: *Ô, C, L, Ŭ, Í*. Ni ne povas trovi indeksojn, kiu certe estus utila, precipe en la pli ampleksa dua eldono.

Resume, la libro science, moderne kaj precize analizas kaj priskribas la strukturon de Esperanto. En 150-paĝa libro la aŭtoro evidente ne povas detale trakti ĉiujn gramatikajn demandojn de la lingvo. Tamen ĉiuj gravaj kaj bazaj trajtoj estas konsiderataj. Pere de statistikaj donitaĵoj ni nun havas pli klaran kaj kvantan komprenon pri kelkaj longe debatataj punktoj. Ĝi estas leginda por ĉiu kiu serioze uzas kaj studas Esperanton. Mi kredas ke ne ekzistas io simila pri Esperanto tiel taŭge uzebla por informi lingvistojn. Tamen ĝi utilas ne nur por lingvistoj, sed ankaŭ por esperantoparolantoj.

Referencoj

- Blanke, D.
1985 *Internationale Plansprachen: Eine Einführung*. Berlino: Akademie-Verlag.
- Boulton, M.
1960 *Zamenhof, Creator of Esperanto*. Londono: Routledge and Kegan Paul.
- Crystal, David.
1995 *The Cambridge Encyclopedia of Language* [Traduko en la ĉinan]. Pekino: Social Science Press of China.
- Dasgupta, P.
1997 Toward a dialogue between the sociolinguistic science and Esperanto culture. En: H. Tonkin, *Esperanto, Interlinguistics and Planned Languages*. Lanham, Maryland: University Press of America, pp. 141–171.
- Dietze, J.
1989 *Frequenzwörterbuch Esperanto-Deutsch: Die meistgebrauchten Wurzeln der Esperanto-Literatursprache* (Wissenschaftliche Beiträge F96). Halle (Saale): Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg.
- Duličenko, A. D.
1990. *Meždunarodnye vspomogatel'nye jazyki*. Tallinn: Valgus.
1997 Esperanto: A unique model for general linguistics. En: H. Tonkin, *Esperanto, Interlinguistics and Planned Languages*. Lanham, Maryland: University Press of America, pp. 67–69.
- Hagège, Claude
1985 *L'homme de paroles*. Parizo: Fayard.
- Halliday, M. A.
1985 *An introduction to functional grammar*. Londono: Edward Arnold.
- Haszpra Ottó
MS *Literofteco en Esperantaj tekstoj*. Manuskripto, 13 pp. Publikigota en: Fiedler, Sabine; Liu Haitao (Red.): *Studoj pri interlingvistiko. Festlibro omaĝe al la 60-jariĝo de Detlev Blanke. Studien zur Interlingvistik. Festschrift für Detlev Blanke zum 60. Geburtstag*. Dobřichovice (Prague): Kava-Pech 2001.
- Janton, P.
1989 *L'espéranto*. (Tria eldono.) Parizo: Presses Universitaires de France.
- Kalocsay, K.
1963 *Lingvo Stilo Formo*. Budapeŝto: Librejo Pirato. (Unua eldono 1931.)
- Kalocsay, K., & Waringhien, G.
1985 *Plena analiza gramatiko de Esperanto*. Pekino: CHEL.
- Kiselman, C. O.
1988 La problemo de duarangaj derivaĵoj en Esperanto. En: *Akademiaj studoj 1987* (red. Rüdiger Eichholz). Bailieboro: Esperanto Press, pp. 65–75.
- Lins, U.
1988 *La danĝera lingvo*. Gerlingen: Bleicher.
- Liu Haitao
1997 Jiyu gonglihua fangfa de yujiyuanxue tansuo [Interlinguistic studies based on axiomatic principles]. En: *Waiguoyu [Foreign Languages]* **6**, pp. 25–30.
- Lo Jacomo, François
1981 *Liberté ou autorité dans l'évolution de l'espéranto*. Pisa: Edistudio.

Mühlhäusler, P.

- 1992 Shared properties of pidgins and artificial languages. En: Tom Dutton; Malcolm Ross; Darrell Tryon, *The language game: papers in memory of Donald C. Laycock*. Canberra: Pacific Linguistics (C-110), pp. 283–290.

Philippe, B.

- 1991a *Sprachwandel bei einer Plansprache am Beispiel des Esperanto*. Konstanz: Hartung-Gorre.
1991b *Kreolsprache und Plansprache*. Vieno: IEM.

Saussure, F. de

- 1916 *Cours de linguistique générale*. Parizo: Payot.

Sinclair, John McH.

- 1991 *Corpus, Concordance, Collocation*. Oksfordo: Oxford University Press.

Szerdahelyi, I.

- 1976 *Jes, Esperanto estas lingvo. Respondo al Spang-Hanssen*. La Chaux-de-Fonds: KCE.

Tišljar, Z.

- 1982 Pri la morfemfrekencaro en la parolata Internacia Lingvo. *Grundlagenstudien aus Kybernetik und Geisteswissenschaft* **23** (1), 40–47.

Wackrill, A. E.

- 1907 *Konkordanco de Ekzercaro*. Parizo: Hachette.

Wells, J. C.

- 1989 *Lingvistikaj Aspektoj de Esperanto*. (Dua eldono.) Roterdamo: UEA/CED.

Liu Haitao estas altgrada inĝeniero pri informadiko kaj esploras pri interlingvistiko kaj komputila lingvistiko. Liaj ĉefaj esplorinteresoj inkludas la bazan demandaron de interlingvistiko kaj ĝiajn rilatojn kun aliaj branĉoj de lingvistiko kaj aliaj sciencoj.

Adreso de la aŭtoro: Jisuanji Zhan, Qinghai Lü Chang, Xining, Qinghai, CN-810108, Ĉinio

Retadreso: htliu@iname.com

URL: <http://htliu.163.net>

Ricevita 1999 07 28. Akceptita 1999 09 07. Aldono ricevita 2000 02 14. Reviziita versio ricevita 2000 06 19

prezentas

Nova!

Kaoso en Budapeŝto. Historia, persona atesto pri la jaro 1944, kiam Hungario estis okupata de nazioj. Nina Langlet, filino de la fama esperantisto Nikolaĵo Borovko, kaj ŝia esperantista edzo Valdemar Langlet savis milojn da homoj en brulanta Budapeŝto. Serio Kargo, Varna 2001. 9,30 EUR.

Nova!

Havenoj. Kolektaĵo de poezio kaj prozo de multfoje premiita aŭtoro Mauro Nervi el Italio. Klara, sonora poezio kaj bela prozo karakterizas la verkon. Serio Kargo, Varna 2001. 6,90 EUR.

Serio Kargo

Lando malekzista. Poezio de la fama finnlanda modernisma poetino Edith Södergran (1892–1923) en traduko de Sabira Ståhlberg. Poezio, kiu iras rekte en la koron. Serio Kargo, Varna 1999. 9,30 EUR.

Politiko

Vespermesaĝoj. Persona atesto de junulo pri la bombado de Jugoslavio en 1999. Aktualaj, skuaĵaj retroŝtataj mesaĝoj de Zoran Ĉiriĉ kun mapo, interkonsentoj pri Kosovo k.a. Varna 2000. 6,00 EUR.

Filozofio

Libere de la konoj. Filozofio de J. Krishnamurti, kiu celis ke homoj liberiĝu de t.n. subinfluoj. La verko prezentas liajn esencajn pensojn pri la homaro, pri la mondo kaj pri la vojo al liberiĝo. Tradukita de Yves Bachimont. Varna 1999. 7,80 EUR.

Vojaĝo

Malantaŭ la muro – puzleroj pri Ĉinio. Vojaĝoj kaj impresoj de Sabira Ståhlberg en Ĉinio. Eldonis IKL, Tokio 1994; nun aĉetebla ankaŭ ĉe Bambu. Nova prezo: 4,80 EUR.

Mendu

ĉe via libroservo aŭ rekte de la eldonejo Bambu Ltd, P. K. 405, BG-9000 Varna, Bulgario; rete: <bambu@mailroom.com>. Por libroservoj kaj mendantoj de pli ol 3 ekzempleroj triona rabato.

Aperis ampleksa vortaro esperanta-germana

Ebbe Vilborg recenzas vortaron de Erich-Dieter Krause¹

Aperis la granda vortaro esperanta-germana de Erich-Dieter Krause – verko longe atendata kaj arde dezirata, ĉar la samspeca antaŭulo, Butin & Sommer, *Wörterbuch Esperanto-Deutsch*, datumas de la 1950-aj jaroj. La kompilinto estas profesia lingvisto (profesoro pri la indonezia lingvo en la Universitato de Lepsiko) kaj leksikografo, jam konata en la esperantista mondo pro sia germana-esperanta vortaro de 1983. La aktuala verko estas tiel ampleksa (80 000 kapvortoj), ke oni, por trovi kompareblan objekton, devas sin turni al *Plena Ilustrita Vortaro de Esperanto (PIV)* aŭ al la *Enciklopedia Vortaro Esperanta-Germana* de Wüster (1923–1929). Kiel laborkvanto plenumita de unu persono ĝi estas supermezura, klarigebla nur per diligenta kolektado kaj registrado dum pluraj jardekoj.

Aspekto

La verko sin prezentas en inda vesto: firma bindo malhele griza, tre klara preso (iom malgrandaj litertipoj); formato iom malpli granda ol A5.

Fontoj

La kompilinto donas dupaĝan liston de uzitaj fontoj (entute 71) – tre bona faro, tro ofte neglektita en esperantaj vortaroj. Sed la ĉefa fonto estas liaj sliparoj bazitaj sur tridekjara esploro kaj analizo de gazetoj, revuoj kaj beletro; krome materialo de radiodisaŭdigoj kaj leksemoj kolektitaj dum Esperanto-renkontiĝoj kaj konferencoj (p. XIII).

Principoj

La antaŭparolo nenion sciigas pri la principoj aplikitaj dum la ellaborado; ĝi impresas preskaŭ (*sit venia verbo*) kiel reklamteksto. Laŭ mia kompreno la gvida principo de Krause estis: trakti Esperanton strikte en la sama maniero kiel ajnan etnan lingvon. Tio signifas ke kelkaj informoj kiujn ni al kutimiĝis trovi en Esperanto-vortaroj mankas: ne troviĝas indikoj pri fundamenteco aŭ oficialeco de vortradikoj nek informoj pri Zamenhofa lingvouzo (la siglo *Zam* tamen aperas ĉe proverboj), eĉ ne pri eventualaj neologismoj. Tio ankaŭ signifas ke Krause atribuas al la vortoj vastan gamon de diversaj stiloniveloj kaj uzoftecoj, kiuj ne ĉiam estas facile konstateblaj en la fakte uzata Esperanto: *derb* (kruda), *poet* (poezia), *pop* (populara), *salopp* (nezorga, senĝena), *selt* (malofta), *umg* (en la ĉiutaga lingvo), *vulg* (vulgara). Analoge la “mal-mal-vortoj” (mi prunteprenas la terminon de Jorge Camacho) estas traktataj

¹Erich-Dieter Krause. *Grosses Wörterbuch Esperanto-Deutsch*. Hamburg: Helmut Buske Verlag, 1999. XIV + 882 pp. ISBN 3-87548-193-3. Prezo ĉ. 35 EUR.

diversmaniere. Kelkaj aperas simple sen indiko (*fajna, febla, frida, leĝera, obskura, magra, trista*), aliaj kun indiko *bes fachsprachlich* ‘ĉefe faklingva’ (*dura, liva, kurta*) aŭ *poet* (*olda, turpa*). Mankas *mava*.

Mi ne negas ke la aplikata metodo (sinkroneco, egaligo al etnolingvaj vortaroj) povas esti sukcesa ĉe prezento de Esperanto al neesperanta publiko.

Vortaranĝo

La kapvorta aranĝo estas tradicia laŭ radikoj. En la alfabeto ordo enestas ankaŭ mallongigoj (en abunda kvanto) kaj (pseŭdo)afiksoj (inĝenie markitaj per tripunkto: *bo...* prefikso, *...ist* sufikso). Por la prezentado de la materialo oni uzis kvar liter-tipojn: grasajn (kapvortoj kaj iliaj kunmetaĵoj), duongrasajn kursivajn (ekzemploj; transsendoj al aliaj kapvortoj), kursivajn (vortkategorioj; koncizaj klarigoj), normalajn (germanaj tradukoj de la esperantaj vortoj; pli longaj klarigoj). Ŝajnas preskaŭ superflue diri ke la formala traktado de la kapvortoj (difino de kategorioj, disdivido de sencoj, ktp.) estas senriproĉa.

Post la germana traduko sekvas informoj pri la rekcio² de la respektiva vorto (transitiveco aŭ ne-, kutimaj prepozicikomplementoj, ktp.). Ankaŭ la ekzemploj donitaj prilumas ĉefe tiun flankon de la vorto; ili do ne estas ĉerpitaj el literaturo aŭ aliaj citeblaj fontoj. Aperas tamen (post speciala signo) parolturnoj kaj proverboj kun germanaj ekvivalentoj. Venas la vico al kunmetaĵoj, ne sole al nuraj apudmetoj (*bank|konto*) sed ankaŭ kombinoj de adjektivo + substantivo (*bank|a sistemo*). Ili estas tre multnombraj; tiurilate tiu ĉi vortaro multe superas PIV.

La apudmetoj estas prezentitaj en jena ordo: (a) radiko + sufikso; (b) radiko + radiko; (c) prefikso + radiko. La Aĥila kalkano de tiu sistemo estas la kategorio (b): ĉu la koncerna vorto estu metita sub la unua aŭ la dua radiko? Krause elektis la unuan, laŭ mi ĝuste (dum en PIV “principe oni serĉu kunmetaĵon sub ĝia lasta radiko”, vd. p. xxxii en tiu verko). Tamen ekzistas neneglektinda risko ke la leksikografo “forĝegas” vorton kies unua ero estas komuniza, vastsenca radiko. Tiel ni trovas *akvofalo* sub *akvo*, sed *falakvo* (Z) ne estas trovebla sub *fali*; ĉe *homoseksuala* aperas la sinonimo *samseksama*, sed tiu vorto ne troviĝas sub *sama*; analoge mankas ekzemple *laktokafo* sub *lakto*, *pendponto* sub *pendi*, *sektero* sub *seka*. — Por la metado aŭ ne de la juntvokalo *-o-* ja ne ekzistas reguloj, sed kelkaj okazoj ŝajnas arbitraj: kial *dentoklako* sed *dentpasto*, *dentostumpo* sed *dentŝanĝiĝo*? Eble estus plej sekure meti [o] ĉe ĉiuj kunmetaĵoj, kiel oni faris sub *kafo*.

La sinonimiko estas bone prizorgita, sed la sinonimoj (kaj iliaj kvazaŭaj parencoj) aperas sub diversaj indikoj. La signo = montras de vorto malmulte uzata al alia ĝenerale uzata (*bitoko* = *bajto*; dube *Jamajko* = *Ĵamajko*, formo kiun mi neniam vidis). Suprendirektita sago referencas, laŭ la uzinstrukcioj, al kapvorto kie pluraj esperantlingvaj sinonimoj troviĝas, sed tio ofte ne okazas; praktike ĝi egalas al “vidu” (*Ejro* ↑ *Irlando*; *kribo* ↑ *kripo*, *asterio* ↑ *marstelo*). Cetere la signo estas tro fajna; mi, pro neekzakta vidkapablo, unuavide prenis ĝin por kruco kaj interpretis “arĥaika”! Sed tio ne sufiĉas; ofte sinonimo estas indikita per germana vorto: *subtila vgl dazu* (kp kun tiu) *delikata u* (kaj) *fajna, futbalo auch* (ankaŭ) *piedpilkado od* (aŭ) *piedpilkado*.

²Gloso: *rekcio* ‘kapablo de vorto ligi al si komplementon (objekton, prepozician esprimon)’; angle kaj france *rection*, germane *Rektion*.

Vortamplekso

Por ekhavi ideon pri la strukturo de la vorttrezoro en Krause mi komparis la kapvortojn sub la litero *j* en Wüster, PIV kaj Krause. Nombro ili estas preskaŭ egalaj: Wüster 180, PIV 160, Krause 190 (rondaj nombroj). La karaktero de novaj vortoj en la vortaro de Krause donas indikon pri la tendenca direktiĝo de la aktuala vortaro. Grandan grupon konsistigas geografiaj nomoj, ekzemple *Jangzi-rivero*, *Jemtlando*, *Johanesburgo*, *Jungfraŭo*. Aliaj estas sciencaj terminoj el botaniko (*jakinio*, *javibarbo*), kemio (*jodometrio*, *johimbino*), medicino (*jejunito*). Sed plej rimarkebla estas, por tiel diri, la “maleŭropigo” de la vortaro kun multaj neeŭropaj geografiaj nomoj kaj kun novvortoj ĉinaj (*juano*), hindaj (*jakŝio*, *jetio*), ktp.; Japanio estas reprezentata per la mallongigoj *JEI*, *JEJ*, *JLEI* kaj la freŝa termino *japanologio*.

Mi estas konvinkita ke tio kio plej impresas foliumanton de la vortaro estas la enorma kvanto de fakterminoj. La aparteneco al speciala fako estas indikita per facile kompreneblaj mallongigoj (*Biol*, *Chem*, *Ling*, *Phys*, ktp.). Latinaj fakterminoj estas aldonitaj en la fakoj *Bot*, *Zool*, *Med*. Kune la terminoj kovras multe pli vastan terenon ol la verkoj listigitaj en la bibliografiaj indikoj. La kompilinto sendube ĉerpis el aliaj fontoj, pri kiuj ni ne informiĝas. — En tiu konekso estas menciinde ke la datumprilaborado ŝajnas esti bone reprezentita (kun la siglo *EDV*: *elektronische Datenverarbeitung*). Tamen, sur la sojlo de la nova jarcento daŭre restas hezito pri fundamentaj nocioj: “*datenoj auch datumoj*”, “*dataoj = datenoj*”; “*komputoro, häufig (ofte) komputilo*”, “*komputero = komputoro*”.

Tre bona estas la ideo senpere aldoni klarigon utilan al la ordinara leganto ĉe malpli konataj terminoj, ekzemple *frambezi|o* Frambösie eine tropische Krankheit (tropika malsano); *albin|o* Albino: Mensch, Tier oder Pflanze mit fehlender Farbstoffbildung (homo, besto aŭ planto kun mankanta pigmentkreado). Per tio la verko alproksimiĝas al la enciklopedieca karaktero de PIV.

Mankoj

Ĉu ekzistas iuj misoj kritikindaj? Nu, unu stranga trajto frapis min, nome la preskaŭ totala manko de virinaj (antaŭ)nomoj. Da viraj troviĝas ampleksa kolekto, de *Adamo* ĝis *Zakario*. Sed da virinaj? *Ann-* (z), *Elizabet-*, *Ev-*, *Kristin-*, *Mari-*: ĉiuj malĉeestas (sed *elizabetana* (*epoko*) ekzistas, kaj *Sankta Katarino* troviĝas – kiel insulo!). Enestas *valpurga nokto* sed ne *Valpurgio* mem. *Sofio* estas nur geografia termino. Eĉ ne la evidentaĵaj formaĵoj per virina sufikso aperas: *Johano* sed ne *-ino*, *Paŭlo* sed ne *-ino*, *Vilhelmo* sed ne *-ino*. Ial Krause decidis ellasi la inojn; mi nur ne scias kial. (Oni notu ke virinaj nomoj estas bone reprezentataj en PIV kaj Wüster.) Bizare, tiu mizogineco trafis eĉ la antikvajn diinojn: ne *Artemiso* (sed ja *Apolono*), ne *Junono* (sed ja *Jupitero*), ne *Ateno* nek *Minervo*. Ĉu temas pri la problemo de la finvokalo ingenra? Sed Krause ŝajnas akcepti kaj *-a* kaj *-o* se juĝi laŭ la variantoj de la amdiino, la sola kiu trovis lokon en la vortaro: *Afrodita*, *Venuso/Venera/Venero*.

Inter vort(er)oj de mi serĉitaj sed ne trovitaj estas; *far* (prepozicio; nepre registrenda pro fakta ekzisto en la literaturo; ĝi estas en la *Plena Analiza Gramatiko* kaj la *Parnasa Gvidlibro*); *...it* (internacia sufikso por nomoj de inflamoj); *Kiribato* (ŝtato; en la suplemento al PIV), *raŭmismo* (esperanta ideologio multe diskutata dum la lastaj jaroj); *Raŭmo* ne troviĝas kiel geografia termino; ankaŭ *finvenkismo* mankas); *tera...* internacia prefikso por biliono; en PIV). Ĉe *Jugoslavio* mi sentas

mankon de termino por la disfalo de la origina ŝtato, ekzemple *trunka Jugoslavio*. Ĉe la monernomoj mankas la internaciaj trilateraj mallongigoj.

Kelkaj eraroj kaj ellasoj kiujn mi hazarde renkontis: paĝindikoj mankas por p. V–VII; p. VI, dua alineo: *Plena Vortaro* estu *Plena Ilustrita Vortaro*; p. 187 enmetu (*n*) post Esperanto (germana); p. 192 *eŭpatorio*: lat. *Eupatorium*; p. 225 *fran|jo* malĝusta divido (kp. *panj|o* p. 546); p. 295 *Impressario* estu *Impresario*; p. 363 *koko*: *Galliniformes* estu *Galliformes*; p. 432 *lineo*: *boralis* estu *borealis*; p. 464 *mega...*: *Suf* estu *Präf*.

Germana parto

Kiel negermano mi ne kapablas komenti pri la germana lingvaĵo. Sed eĉ eksterlandano facile rimarkas la abundecon de germanaj sinonimoj kaj variantoj, certe de granda utilo por tradukantoj. La vortaro konsideras la apartajn uzojn de la germana en Aŭstrio kaj Svislando. La nova oficiala germana ortografio estas aplikita.

Konkludo

La germanaj esperantistoj povas eniri la 21-an jarcenton apogataj de bonega vortaro. Cetere, estontece neniu esperantologo kiu pritraktas la esperantan leksikon povas preteratenti tiun ĉi verkon. Neniam antaŭe Esperanto prezentiĝis tiom kompleta kiam en la *magnum opus* de Krause.

Referencoj

M. Butin & J. Sommer

195? *Wörterbuch Esperanto-Deutsch*. Limburg/Lahn: Verlag der Limburger Vereinsdruckerei. [Sen jarindiko. Proksimuma aperjaro 1954.]

K. Kalocsay & G. Waringhien

1968 *Parnasa Gvidlibro*. Varsovio: Pola Esperanto-Asocio.

1985 *Plena Analiza Gramatiko de Esperanto*. Roterdamo: Universala Esperanto-Asocio.

Gaston Waringhien (red.)

1987 *Plena Ilustrita Vortaro de Esperanto. Kun suplemento*. Parizo: Sennacieca Asocio Tutmonda.

Eugen Wüster

1923–29 *Enciklopedia Vortaro Esperanta-Germana*. Lepsiko: Ferdinand Hirt & Sohn.

Ebbe Vilborg estas filologo, docento pri la greka lingvo ĉe la Universitato de Göteborg, Svedio. Li membris en la Akademio de Esperanto 1962–1971. Li publikigis i.a.: *La participa problemo en la Akademio* (Göteborg 1973); *Etimologia Vortaro de Esperanto*, vol. 1–4 (Malmö 1989–1995); *Ordbok Svenska-Esperanto* (Malmö 1992).

Adreso de la aŭtoro: Prästgårdsängen 2, SE-412 71 Göteborg, Svedio.

Retadreso: vilborg@alfa.telenordia.se

Creoles or planned languages: which have the simpler grammar?

Liu Haitao reviews the doctoral dissertation of Anett Heil¹

We often hear that there are many similarities between creoles and planned languages. Several studies on this topic are available from creolists and interlinguists (Corsetti 1999, Mühlhäusler 1992, Philippe 1991). But these studies are not satisfactory for a thorough understanding of the relationship: we need more detailed work. By approaching the problem from sociolinguistics or general linguistics, one can search for a common basis of the two fields and try to assess the usefulness of interlinguistics and creolistics for general linguistics and other branches of linguistics.

The grammar of creoles and planned languages is more reduced than that of their source languages. However, do we know for sure whether a creole is grammatically more reduced than a planned language? If so, how large is the reduction? Are there reasons to make us believe the following claims?

There have been several attempts to invent artificial languages for international communication, of which Esperanto is probably the most famous and successful—but none of these have much resemblance to pidgins, and all have actually been more complex than any of the known pidgins. (Sebba 1997)

But that simplicity does not mean that the language we construct is to be a kind of “Pidgin” incapable of expressing nuances of thought which are necessary to highly cultivated Europeans. [...] the interlanguage I am advocating in this book is totally different from such languages through being expressive and efficient, though extremely simple in its grammatical structure. (Jespersen 1928)

Analysis and description alone are not enough to judge who is right in these two contrasting viewpoints. To answer that question, we first need a quantitative analysis and a comparison between creoles and planned languages.

The book under review is Anett Heil’s doctoral dissertation at Rostock University, Germany (1998). Dr. Heil tells us that both creoles and planned languages are reduced languages, but born and developed from different directions, characterized by “naturalness” and “artificiality.” By comparing them the author hopes to shed light on the development of languages as symbolic systems. Her introduction provides factual information on three creoles (those of Mauritius, Réunion, and Haiti) and three planned languages (Esperanto, Ido, and Latino sine flexione), primarily from a sociolinguistic viewpoint. It seems that the two fields are not in balance in

¹Heil, Anett (1999), *Grammatische Reduktion in Frankokreolsprachen und Plansprachen*. Rostocker Romanistische Arbeiten. Band 2. Frankfurt/Main: Peter Lang. 220 pp. ISBN 3-631-34692-1.

the author's heart, since she devotes considerably more attention to the creoles than to the planned languages. For example, she quotes references on general properties of creoles (pp. 16–19) that would be useful to a reader wishing to understand the issues, but for planned languages such information is missing. Moreover, we are given little information about the linguistic situation of planned languages; at least Esperanto could have received a much more detailed discussion. It is not clear to the reviewer why the author has chosen to focus on these three planned languages. Esperanto and Latino sine flexione certainly represent two typical and contrasting planned languages, but for many reasons Interlingua (IALA) seems a better candidate than Ido.

In her third chapter, *Mündlichkeit versus Schriftlichkeit*, the author contrasts oral and written forms of languages. Generally speaking, creoles develop from oral to written form: there are non-written creoles. Planned languages, on the other hand, begin in written form, and only then proceed to oral use. It is not difficult to find planned language projects which have remained on paper.

The author goes on to explain the principles by which she selected her texts. We note that in all the languages considered, except for Latino sine flexione, she has chosen a dramatic text. To compare the reduction in grammar with the source language, a dramatic text in French is also included. We know that there is a big difference between creoles and planned languages in oral/written development. Drama is a product of the oral use of the language; in other words, this selection of texts may favor creoles, because planned languages are used chiefly in written form. Of course, drama is a relatively acceptable choice, the sentences being usually simple. The phrases in a drama tend to be shorter and structurally simpler than in most other forms of documented language; although accessible in written form, they are closer to spoken language. From each text, ten sentences are chosen as samples for morphosyntactic structural analysis.

The fifth chapter, *Morphosyntax*, is among the most important in the book. Here, the author compares in detail the morphosyntactic structure of her three creoles and three planned languages. The main sources for the planned languages are Blanke (*Internationale Plansprachen*, 1985), Janton (*Einführung in die Esperantologie*, 1993), Kotzin (*Geschichte und Theorie des Ido*, 1916), and Peano (*De Latino sine flexione*, 1903). The author is of the opinion that creole morphology and syntax are more reduced than in their source language, French. A possible explanation for this is that creoles originated in a contact between two languages with the aim of facilitating interlingual communication.

Theoretically, the same word may play many roles in a creole sentence, functioning as verb, noun or adjective, and rendered unambiguous through the use of prepositions or postpositions. There are no fixed terminations for the word-class and syntactic functions in creole morphology. Like French, French-based creoles have SVO word order: Subject (nominal phrase) + predicate (verbal phrase) + object (nominal phrase) + adverbial modifier.

The author cites interlinguists who see Esperanto and Ido as strongly agglutinative languages with some properties of isolating languages, a view that is supported by reference to Zamenhof's first book on Esperanto (1887). Since Esperanto has several invariable terminations for word classes and syntactic functions, its word order is relatively free compared to creoles and Latino sine flexione. The author does

not mention that Esperanto is also a marked SVO language, as we can learn, for example, from Gledhill's corpus-based grammar (2000). She goes on to compare the order of sentence structure in creoles and planned languages, from "nominal phrase" to "adverbial modifier." It seems that creoles have a more complex deep structure than planned languages, but at surface levels the opposite is the case. In creoles, syntactic functions are often realized by strict word order and functional words, as in isolating languages. But in planned languages, chiefly in Esperanto, these functions are fulfilled by special syntactic markers. If we use methods and theories developed for non-isolating languages to analyze creoles, we will probably not be able to fully capture their complexities. There can be no denying, however, that Esperanto has a more complete structure than creoles, in particular regarding tense, mood and aspect in verbs.

Chapter 6, *Strukturanalyse*, presents a detailed analysis of grammatical categories in ten sentences in seven languages (the six already mentioned, plus French), and this provides a foundation for quantitative comparison in the seventh chapter, *Vergleich der Strukturanalysen*, which examines the complexity of word classes, phrases and sentences in all seven languages. As already mentioned, Esperanto has more complex markers than the other languages considered (except French). For instance, Esperanto has plural and accusative endings in *-j* and *-n*, respectively, for both nouns and adjectives, thereby increasing the grammatical complexity of its nouns, whereas in creoles these functions are realized by individual words. Does this mean that creoles are simpler than Esperanto? Unfortunately, the author offers little by way of guidance on the matter. As a measure of grammatical complexity, she calculates the quotient of markers per word for seven languages. The results are as follows.

	<i># of markers</i>	<i># of words</i>	<i>Quotient</i>
<i>French</i>	293	105	2.79
<i>Mauritius creole</i>	131	122	1.07
<i>Réunion creole</i>	167	115	1.45
<i>Haiti creole</i>	98 or 129	121	0.81 or 1.07 (average 0.94)
<i>Esperanto</i>	211	104	2.01
<i>Ido</i>	180	124	1.45
<i>Latino sine flexione</i>	3	45	0.07 (first 5 sentences)
<i>Latino sine flexione</i>	28	50	0.56 (last 5 sentences)

The results are of course dependent on the chosen sample of ten sentences, but the conclusion is reasonable and supports the qualitative description. If the author had used the same text translated into the various languages she examines, the outcome would have been even more convincing. French holds the highest position in the list, which is perhaps not surprising. The three creoles have values lower than 2.00; of them Réunion creole has the highest value. This is noteworthy if we consider that some linguists support the idea that the Réunion language is just a variation of standard French and not a true creole.

While we praise grammatical endings for allowing for more flexible expression in Esperanto, they do increase its complexity at least on the surface. Ido scores

lower than Esperanto in this regard. *Latino sine flexione* exhibits its qualities as a “language without grammar” (*lingua sine grammatica*). For Peano, grammar is a useless device: “Grammatica, tormento de pueritia, es quasi semper inutile pro intelligentio. Viatore in natione extraneo stude pauco vocabulo de isto natione, et sine grammatica construe phrasi, que publico intellege” (1910, quoted from Barandovská-Frank 1995:117). Says Jespersen, “Peano’s ideal would be no grammar, or what he thinks is the same thing, the Chinese grammar” (1928). Interlinguists, especially the creators of planned languages, fantasize about languages without grammar, but of course there is no such language, and any claim in that direction can only be taken metaphorically. For example, in Chinese (and other isolating languages) word order plays an important role in grammatical analysis. In fact, analysis of Chinese syntactic structure using methods and theories appropriate to European languages will not reveal its complexity. The application of computational linguistics to Chinese has shown that the syntactic structure of an isolating language is more difficult to process in a computer. Falk’s study of “language without grammar” (1995) is helpful in understanding the concept of reduced grammar in general.

The eighth and ninth chapters summarize the main results of the study. Heil’s conclusions suggest that Sebba is right, because Esperanto has a higher value than creoles, while *Latino sine flexione* has a lower value. Ultimately, the question boils down to whether isolating languages are easier to learn than languages with other typological properties. There is no easy answer. If we are to believe the conclusion of this book, *Latino sine flexione* is the most reduced (simple) language from a grammatical viewpoint. Why then was *Latino sine flexione* less successful than Esperanto, even than Ido and Interlingua (IALA)? The reader may reply by claiming that extralinguistic factors often decide the success or failure of a language as a tool of international communication, but the author provides little information on these matters.² While it is essential to provide detailed comparative grammatical information on creoles and planned languages, such a simple comparison is not enough.

The bibliography covers all the important works on creolistics, but these works contain virtually no significant discussion of planned languages. Although German is one of the main languages for interlinguistics and planned languages, and several studies on creoles and planned languages have been written in planned languages (chiefly Esperanto), the author does not use or refer to them.

In conclusion then, the thesis under review offers a detailed morphosyntactic comparison between French-based creoles and three planned languages, as well as a qualitative analysis of the syntactic complexity of these languages. All these considerations provide a good foundation for further research. I recommend the book to everyone who is interested in planned languages and creoles.

²We discuss the relationship between planned languages and creoles from the point of view of sociolinguistics and general linguistics in Liu (2001).

References

- Barandovská-Frank, Véra
1995 *La latina kiel interlingvo / Latein als internationale Sprache*. Prague: Akademia Libroservo. 193 pp.
- Corsetti, Renato
1999 *Kreoliĝo de Esperanto inter personaj gustoj kaj oficiala normo*. In: D. Blanke; R. McCoy; O. Buller (Eds.): *Por aktiva lingvopolitiko*, pp. 43–60. Rotterdam: Universala Esperanto-Asocio.
- Falk, Julia S.
1995 Words without grammar: Linguists and the international auxiliary language movement in the United States. *Language & Communication*, **15** (3), pp. 241–259.
- Gledhill, Christopher
2000 *The Grammar of Esperanto. A corpus-based description*. Munich: Lincom Europa. Second edition. 151 pp.
- Jespersen, Otto
1928 *An international language*. London: Allen and Unwin. 196 pp.
- Liu Haitao
2001 Pidgins, Creoles and planned languages: Language Evolution under special conditions. In: Klaus Schubert (Ed.), *Planned Languages: From Concept to Reality*. Brussels: Hogeschool voor Wetenschap en Kunst. Also in: *Interface. Journal of Applied Linguistics*. **15** [2], 2001.
- Mühlhäusler, P.
1992 Shared properties of pidgins and artificial languages. In: Tom Dutton; Malcolm Ross; Darrell Tryon (red.): *The language game: papers in memory of Donald C. Laycock*, pp. 283–290. *Pacific Linguistics*, C-110.
- Philippe, Benoît
1991 *Kreolsprache und Plansprache*. Vienna: IEM. 24 pp.
- Sebba, Mark
1997 *Contact Languages: Pidgins and Creoles*. New York: St. Martin Press. 304 pp.

Liu Haitao is a senior engineer in information technology. He has published articles on computational linguistics and interlinguistics. He is interested in general problems of interlinguistics and its relation to other sciences.

Author's address: Jisuanji Zhan, Qinghai Lu Chang, Xining, Qinghai, CN-810108, China

E-mail: htliu@iname.com

URL: <http://htliu.163.net>

Received 2000 03 01. Accepted 2000 03 07

Phraseologie unter der Lupe

Till Dahlenburg rezensiert die Habilitationsschrift von Sabine Fiedler¹

Résumé: Phraseologisch angereicherte Aussagen vermögen den Gedanken schärfere Konturen zu geben und bezeugen eine kulturelle Verwurzelung von Sprachträger und Kommunikationsmittel. In der Studie wird diese für das Erscheinungsbild einer Ethnosprache wohl selbstverständliche Qualität auch als wesentliches Entwicklungsmerkmal der Plansprache Esperanto beschrieben. Erstmals wird der Gebrauch phraseologischer Einheiten unterschiedlicher Entstehungsart und Kategorie in der aktuellen internationalen Anwendung dieser Sprache, einschließlich von Fehlinterpretationen und deren möglichen Ursachen, reflektiert und an einer Probandengruppe mit dem Niveau von Phraseologiekennnissen in der Muttersprache und einer Fremdsprache verglichen. Bezugsgebiete sind Sprachlehrerausbildung, Fremdsprachenunterricht, Interlinguistik/Esperantologie, vergleichende Sprachwissenschaft/Phraseologieforschung.

Resumo: *Frazeologio sub lupeo.* Till Dahlenburg recenzas la habilitigan disertaĵon de Sabine Fiedler. En ĉiuj sferoj de la aplikado de etna lingvo estas je dispono frazeologiaj esprimoj; kelktekste ili eĉ svarmas. Helpe de ili oni povas plireliefigi la dirotaĵon. Krome, tiaj figure uzataj konglomeraĵoj atestas certan kulturan interligitecon de la lingvoportanto kaj de la koncerna komunikilo. Ĉu simila fenomeno validas ankaŭ por la planlingvo Esperanto? En la libro estas priskribataj la vojoj de la apero de la diversaj kategorioj de frazeologismoj en la planlingvo, kaj estas montrata ilia bunteco je variantoj kaj modifaĵoj. Unuafoje estas modele esplorata la nivelo de pasiva kaj aktiva kono/nekono/misinterpreto de frazeologiaj unuoj flanke de internacia parolantaro. La rezulto estas komparata kun observoj koncerne ĝustan/eraran rekonon kaj aplikon de frazeologismoj fare de studentoj en la gepatra lingvo kaj en lernata etna fremda lingvo. Por interesatoj pri kvalifikado de lingvo-instruistoj, instruado de fremdaj lingvoj, interlingvistiko/esperantologio, kompara lingvoscienco/frazeologioesplorado.

Habe nun, ach! Lehrmaterialen verfasst unter besonderer Berücksichtigung von in Esperanto geprägten Redewendungen und Sprichwörtern. Nach der Lektüre der angezeigten Schrift jedoch sehe ich respektvoll ein: Die pure Aufführung von Redensarten in bisher vorliegenden Nachschlagewerken dieser Plansprache beweist nicht deren Existenz im aktuellen Sprachgebrauch. Damit diesem Kriterium Rechnung getragen werden könnte, bedürfte es eines Phraseologischen Wörterbuches des Esperanto mit Anwendungsbeispielen der einzelnen phraseologischen Einheiten sowohl in der schriftlichen als auch in der mündlichen Kommunikation.

Dieser Wunsch nach einem Wörterbuch der Esperanto-Phraseologie, das auf der Sprachverwendung der Plansprache selbst basiert, liegt auch der zu besprechenden Untersuchung zugrunde, worauf die Autorin ausdrücklich verweist (57f) und was sie anhand von Strukturmustern im Anhang C (398ff) in eine ahnbare Nähe rückt.

Die Begründung für die Notwendigkeit eines solchen Werkes als Nachweis für die hohe Ausdrucksfähigkeit, Kulturgebundenheit und Entwicklungsfähigkeit dieser Plansprache einerseits, als unverzichtbares Hilfsmittel für eine Erhöhung der Sprach-

¹Sabine Fiedler (1999). *Plansprache und Phraseologie. Empirische Untersuchungen zu reproduziertem Sprachmaterial im Esperanto*. Frankfurt am Main [et al.]: Lang, 444 S. ISBN 3-631-34088-5. (Buchausgabe der Habilitationsschrift.)

beherrschung bei der Aneignung des Esperanto andererseits wird – auch für einen des Esperanto unkundigen Leser – nachvollziehbar dargestellt. Der Spezifik des Methodeninventars angesichts der Tatsache, dass es sich um das Kommunikationsmittel einer Zweitsprachengemeinschaft handelt, wird besondere Bedeutung beigemessen.

Der Vertiefung in Detailfragen der Esperanto-Phraseologie im Vergleich bzw. Kontrast zu Phraseologie-Erscheinungen in Ethnosprachen und der Auswertung einer mehrschichtigen Probandenbefragung sind Positionen bezüglich der Begriffsinhalte Esperantologie (17f), Interlinguistik (18f), vergleichende Phraseologieforschung (18f), Sprachplanung (23f) und Plansprache (25ff) vorangestellt.

Nach der auf Kommunikationsleistungen beruhenden Charakterisierung der Plansprache Esperanto in Abgrenzung zu Plansprachenprojekten und Semiplansprachen (z.B. Volapük, Interlingua) (26ff) wird das Gebiet der Phraseologie mit einer Arbeitsdefinition des Begriffs ‚Phraseologismus‘ direkt betreten (28; die resultative Formulierung, nach eingehenderer Behandlung insbesondere des Kriteriums der Polylexikalität, findet man auf Seite 96). Im Anschluss daran wird der Phraseologie-Zustand in den erwähnten beiden Semiplansprachen skizziert (31–39). Die Betrachtung des Bestandes an phraseologischen Einheiten im Esperanto und des vermuteten Wirkens von Intentionen zu deren Kreation und Anwendung in Vergangenheit und Gegenwart enthält u.a. folgende, die Richtung der weiteren Untersuchungen beeinflussende Feststellungen:

- Im Grundwerk der Esperanto-Phraseologie, dem *Proverbaro Esperanta* aus dem Jahre 1910, stimmen die dort in Anlehnung an ethnosprachige Formulierungen aufgeführten Phraseologismen in Bedeutung und Konstituentenbestand mit jenen in den jeweiligen Bezugssprachen zumeist nicht überein, geschuldet/gedankt dem Streben des Verfassers, L. L. Zamenhof, die esperantosprachigen Wendungen formal einprägsamer zu gestalten (mehr als 70% der Einheiten des *Proverbaro* sind in unterschiedlicher Weise poetisch markiert). So ist in dem Sprichwort *Ne ĉio brilanta estas diamanto* ‚Nicht alles Glänzende ist ein Diamant‘ das erwartbare Vergleichswort *oro* (gemäß den Bezeichnungen *Gold, or, złoto, zoloto* in den Bezugssprachen) des Wohlklangs wegen ausgetauscht worden (47).

- Sowohl das *Proverbaro Esperanta* als auch das bisher umfangreichste einsprachige Wörterbuch des Esperanto, das *Plena Ilustrita Vortaro de Esperanto* (PIV) von G. Waringhien aus dem Jahre 1970, spiegeln die tatsächliche Verwendung von Phraseologismen im Sprachgebrauch nur unzureichend wider (59–62). Bezüglich des PIV betrifft dies beispielsweise die Nichtnachweisbarkeit an Textbeispielen zahlreicher dort aufgeführter Wendungen, das Fehlen von stilistischen Hinweisen und zuweilen Widersprüchlichkeit bzw. Nichteindeutigkeit in den Sinnangaben. So wird die Wendung *ŝuti polvon en la okulojn* ‚Pulver in die Augen streuen (wörtl.: schütten)‘ nach Fiedlers Meinung ohne Markierung der Bedeutungsebene angegeben, was zu erheblicher Fehldeutung führen kann, etwa im Sinne einer besonderen Kampftechnik (62).

- Phraseologismen in der aus der schriftlichen Fixierung in die mündliche Anwendung getretenen Plansprache Esperanto sind in erster Linie bewusst geschaffen worden (erster Entstehungsweg). Während des Gebrauchs dieser Sprache können sich beim Sprecher/Schreiber auch zusätzlich Anlehnungswünsche etwa an muttersprachliche bildliche Ausdrücke ergeben, die er sogleich ins Esperanto zu übertragen versucht (zweiter Entstehungsweg).

Schließlich können sich mit exklusiver Anspielung auf Vorgänge und Gegebenheiten innerhalb der Esperanto-Sprachgemeinschaft spezifische Esperanto-Phraseologismen entwickeln, ohne dass eine Übernahme aus einer Ethnosprache vorliegt (dritter Entstehungsweg) (64–74).

So stellt die Aussage eines Esperantisten mit russischer Muttersprache *...tio estis mono ĵetita al la vento* ‚dies war Geld, das in den Wind geworfen wurde‘ eine Lehnübersetzung des russ. *brosat' den'gi na veter* dar, während die aus Zamenhofs Werk häufig zitierte Wendung in emphatischer Wortstellung *rondo familia* („familiäre Runde“ als Bezeichnung für die Esperanto-Sprechergemeinschaft mit Anspielung auf den Idealismus in der Entstehungsperiode) als eigenständiger Esperanto-Phraseologismus empfunden wird. Nach der Entstehung von Phraseologismen im Esperanto, bezogen auf das von Fiedler ausgewählte Sprachmaterial, lassen sich 36,6% dem ersten Entstehungsweg, 49,0% dem zweiten und 14,4% dem dritten Entstehungsweg zuschreiben (132).

• Phraseologismen in der Plansprache Esperanto (auf der Grundlage der in der Untersuchung hervorgehobenen Merkmale Polylexikalität, relative Stabilität, potenzielle Idiomatizität u.a.) stimmen mit Phraseologismen in Ethnosprachen bezüglich einer Untergliederungsmöglichkeit nach der Funktion (z.B. Einheiten mit Benennungsfunktion, Streckformen des Verbs, Paarformeln, bildhafte Redewendungen [= Phraseolexeme], Sprichwörter) (98–124) sowie betreffs morphologisch-syntaktischer Kriterien (124–130) in hohem Maße überein. Diese Aussage trifft auch auf den Umfang an substantivischen und verbalen Konstituenten des ausgewählten Sprachmaterials zu (136–157). Im Unterschied zu einer beliebigen Ethnosprache sind im Esperanto jedoch im Sprachgebrauch bedeutend weniger Phraseologismen und unter diesen relativ wenige Strukturtypen anzutreffen. Letzterer Umstand wird aber in gewissem Grade durch die für das Esperanto ausgeprägte Variabilität und Flexibilität kompensiert (130).

So ist die Phraseologismusstruktur *perdi la fadenon* ‚den Faden verlieren‘, also Verb plus Nominalgruppe, am häufigsten vertreten. Die größte Neigung zur Verwendung in einem Phraseologismus zeigen Bezeichnungen menschlicher Körperteile wie *mano, kapo, okulo*, z.B. *rompi al si la kapon* ‚sich den Kopf zerbrechen‘ (innerhalb des Korpus gehören 14,2% der Einheiten zu den sog. somatischen Phraseologismen), während Eigennamen innerhalb von Phraseologismen im Esperanto auffallend selten auftreten.

Die Probandenbefragung (auswertbar waren die Angaben von 528 Esperantisten aus 45[?] Ländern) umfasst drei Bereiche der Sprachanwendung, und zwar :

1. Messung des Bekanntheitsgrades vorgelegter phraseologischer Einheiten in Esperanto außerhalb eines Textzusammenhanges, z.B. *konduki iun je la nazo* ‚jmdn. an der Nase herumführen‘ (176–194),
2. Messung der Interpretationsrichtigkeit bei in Esperanto gegebenen Kinegrammen ohne jeglichen Kontext, z.B. *froti al si la manojn* (194–199),
3. Messung des Erkennens und Verstehens von modifizierten Phraseologismen in Esperanto innerhalb eines gewissen Textzusammenhanges (200f).

Die Vergleichbarkeit gegenüber denselben Prozessen (mit Ausnahme der Kinegramminterpretation) in der Muttersprache bzw. in einer Ethno-Fremdsprache wurde an

einer weiteren Probandengruppe, bestehend aus Anglistikstudenten mit Deutsch als Muttersprache, ermöglicht (202), also Phraseologiekennnisse im Deutschen und im Englischen als Fremdsprache. Die Gesamtauswertung ergibt unter anderem, dass Einflüsse der Muttersprache auf das Verstehen und Verwenden von Phraseologismen in einer Ethno-Fremdsprache und die Herausbildung von Bedeutungsvarianten durch sprachliche und außersprachliche Einflüsse auch für Esperanto-Sprecher zutreffen (207f). So wird das oben zitierte *konduki iun je la nazo* einerseits mit ‚jmdn. veralbern/zum Scherz in die Irre leiten‘, andererseits mit ‚absoluten Einfluss auf jmdn. haben/kontrollieren‘ umschrieben. Die geringen Durchschnittswerte beim Verstehen der kontextfrei dargestellten Einheiten – für das Esperanto wurden 32,3%, für die Fremdsprache Englisch/Grundstudium 30,1% bzw. Englisch/Hauptstudium 39,7% ermittelt – bestätigen, „dass Phraseologismen in der Fremdsprache – dies gilt sowohl für die Ethno- als auch die Plansprache – zu den kompliziertesten sprachlichen Erscheinungen gehören und folglich auch Verständnisbarrieren darstellen können.“ (208)

Ein besonderes Kapitel ist den Phraseologismen im Text gewidmet (208–323), wobei die das richtige Verstehen begünstigende Rolle des Textzusammenhanges und die evt. textbildende Funktion eines Phraseologismus (etwa durch Aufgreifen von Elementen der phraseologischen Einheit in vorangehenden oder folgenden Passagen) betrachtet werden. An publizistischen Textbelegen werden sprachspielerische Modifikationen von Phraseologismen auch für das Esperanto vorgeführt (etwa die Abwandlung des lateinischen *veni, vidi, vici* in: *Venu, vidu, vinu* [Titel einer Rezension zu einem Weinführer] ‚Komm, sieh, ergötze Dich am Wein‘), und es wird auf Erscheinungen kulturspezifischen Phraseologiegebrauchs bei Esperanto-Sprechern hingewiesen. Die Verwendung kulturell geprägter Wendungen (z.B. nach einem japanischen Ausdruck *manĝi herbon survoje* ‚unterwegs Gras/Kraut essen‘ in der Bedeutung ‚sich unterwegs vergnüglich die Zeit vertreiben‘) lässt Verständigungsgrenzen, aber auch Potenzen für geistige Bereicherung der internationalen Sprechergemeinschaft und für die Weiterentwicklung des Esperanto erahnen.

Bezüglich des Auftretens und Behandelns von Phraseologismen in literarischen Texten (282–331) ist in der Esperanto-Originalliteratur die Übernahme auch von Wendungen aus der Muttersprache des Verfassers nicht unüblich und kann zu einer Intensivierung des kulturellen Kolorits beitragen, eine dementsprechende kontextuale Verständnishilfe für ein ja internationales Publikum vorausgesetzt.

Die für das literarische Übersetzen allgemein geltende Problematik verschärft sich bei der Übertragung eines literarischen Werkes aus einer Ethnosprache ins Esperanto auf Grund eines sprachlich-ethnisch sehr heterogenen Rezipientenkreises (299). Jedoch dürfte diese Problemzuspitzung durch eine bei Esperanto-Sprechern erfahrungsgemäß ausgeprägte Bereitschaft zum Verstehenwollen (Orientiertheit auf kommunikative Kooperation) wiederum gemildert werden. Die von Fiedler ausgebreitete Beispielsammlung aus den Romanen *Nackt unter Wölfen*, *Liebe und Tod auf Bali*, der Erzählung *Dr. Jekyll und Mr. Hyde* (in drei Esperanto-Versionen!), den Asterix-Bänden und teilweise aus dem *Dreigroschenroman* deutet an, dass der Esperanto-Übersetzer, da er ja in der Regel aus seiner Muttersprache übersetzt, eher in der Lage ist, alle Nuancen des Originals zu erfassen, als es zwangsläufig bei den meisten Übersetzungen in eine andere Ethnosprache der Fall ist (316f).

Als bevorzugter Weg der Phraseologismus-Übertragung wird auch für das Esperanto die Verwendung eines adäquaten Phraseologismus in der Zielsprache ermittelt, was anzeigt, daß die Phraseologie insgesamt als übereinzelsprachlich gewertet werden kann und dass die Esperanto-Phraseologie zum überwiegenden Teil auf den Phraseologien von Ethnosprachen basiert (324).

Verallgemeinernd wird u.a. hervorgehoben:

1. Zwischen Sprachplanung in Ethnosprachen und Schaffung von Plansprachen (im Sinne der vorgenommenen Definition) gibt es graduelle, jedoch keine prinzipiellen Unterschiede.
2. Die phraseologische Norm gilt in der Plansprache auf Grund der Nutzung durch eine multi-ethnische Sprechergemeinschaft und infolge des Fehlens eines muttersprachigen Korrektivs nicht so streng wie in einer Ethnosprache.
3. Die Herausbildung phraseologischer Einheiten gehört zu den Gesetzmäßigkeiten der Entwicklung einer Plansprache. Für das Erkennen und Verstehen esperanto-spezifischer phraseologischer Einheiten reichen Sprachkenntnisse allein nicht aus. Sie müssen angereichert sein durch eine intrakulturelle Komponente, die das im weitesten Sinne kulturelle Tätigsein der internationalen Sprechergemeinschaft reflektiert.

Die Darlegungen lesen sich flüssig, denn wie ein roter Doppelfaden zieht sich das Spannungsgewebe zwischen dem Garantieren der Verständigung und dem Beweisen der Ausdrucksfähigkeit dieser Sprache seitens der Esperanto-Sprecher durch alle Kapitel.

Die in Esperanto verfassten Passagen sind mit Übersetzung versehen, so dass auch für Esperanto-Unkundige eine Einschätzung der Kommunikationsleistung dieser Sprache ermöglicht wird. Die Beurteilungsgrundlage wird gestützt durch eine im Anhang B gegebene Übersicht zur sprachlichen Struktur des Esperanto (392–397) sowie im Anhang D durch ein Muster des der Probandenbefragung zugrundegelegten Fragebogens mit folgender spezifizierter Auswertung der Probandenreaktionen im Anhang E.

Ein Phraseologischer Index (419–430), ein Personenregister und ein Sachindex weisen die Wege bei gezielten Informationswünschen. Durchaus begründet wird im Laufe der Darlegungen Wissenswertes über die Esperanto-Sprachgemeinschaft mitgeteilt, insbesondere im Abschnitt 3.6.3, wo, ausgehend von einer soziolinguistischen Auswertung der Probandenbefragung, Größe, Organisation, Identitätsmerkmale etc. skizziert werden und auch auf Widersprüchliches gedeutet wird.

Das reiche Beispielmateriale regt zu verstärkter sprachlicher Selbstbeobachtung und zur Überprüfung der eigenen Sprachkompetenz an, was vor allem für Esperanto-Lehrende von nicht zu unterschätzender Wichtigkeit sein dürfte. Weiterführende, den Rahmen der vorgelegten Arbeit sprengende Themen werden genannt (z.B. non-verbale Kommunikation in der multikulturellen Sprachgemeinschaft, die Rolle des Esperanto bei den sog. *denaskaj esperantistoj* ‚Esperantisten von Geburt an; mit Esperanto im Elternhaus aufgewachsen‘). Gespürte Mängel werden nicht verschwiegen (z.B. muss die von den Probanden geforderte produktive Sprachleistung, nämlich die fremdsprachige Bedeutungserklärung von Phraseologismen, nicht gleich der Verständnisleistung sein).

Die von Fiedler auf Seite 61 am PIV vorgebrachte Kritik bezüglich fehlender Bedeutungsmarkierung bei der Wendung *ŝuti polvon en la okulojn* ‚Sand in die Augen streuen‘ unter dem PIV-Stichwort *okulo* erscheint mir unberechtigt, da dieser Ausdruck im PIV unter der dritten Bedeutung von *okulo* aufgeführt ist, die als *Tiu sama organo, rigardata kiel ilo de atento k intereso* ‚dasselbe Organ, betrachtet als Mittel der Aufmerksamkeit und des Interesses‘ definiert wird, so dass sich daraus schon der übertragene Gebrauch ergibt. Bei der auf S. 61 erstmalig auftauchenden Wendung *konduki iun je la nazo* ‚jmd. an der Nase herumführen‘ sollte vielleicht zum Verständnis der später erwähnten Fehlinterpretation im Sinne von ‚absoluten Einfluss auf jmdn. haben‘ darauf verwiesen werden, dass *konduki* ja den zusätzlichen Sinn der Ziellosigkeit, wie sie das deutsche *herum-* markiert, nicht hat.

Die Lesespannung wird nur zuweilen durch Wiederholung von bereits Erörtertem gedämpft (z.B. Abschnitte 3.2/3.5.4). Die strikte Zuordnung von Anmerkungen bereits beim ersten Erklärungsbedarf wäre leserfreundlicher (Anm. 87 [*Manifesto de Raŭmo, bulonja epoko*] verweist auf Anm. 99). In diesem Sinne sollten Übersichten und Tabellen durchgängig mit Legenden versehen sein (Übersicht 16 lässt nicht auf den ersten Blick erkennen, welche Übersetzungsverfahren mit I, II, III gemeint sind). Etwas störend für den vergleichenden Leser ist die unterschiedliche, nämlich umgekehrte Behandlungsfolge der Ergebnisse der Probandenbefragung im laufenden Text (176–201) und in dem im Anhang beigefügten Formular. Im Sachregister vermisst man einige für die Arbeit mit dem Buch wichtige Begriffe wie intrakulturelle Komponente, Konstituenten, Entstehungswege von Phraseologismen, Originalliteratur. Der Terminus *adasismo* (55) erscheint mir nicht so transparent, dass er nicht auch bezüglich seiner sprachlichen Struktur erklärt werden sollte, ein entsprechendes Reimbeispiel wäre willkommen.

In der Phraseologismus-Definition (96) wäre m.E., wenn kein Druckfehler vorliegt, die attributive Form von ‚potentiell‘ richtig (also ‚potentielle Idiomatizität‘), andernfalls müsste die Formulierung ‚...und potentiell durch Idiomatizität gekennzeichnet ist‘ lauten. Amüsant ist die Übersetzung des russ. *echat' v Tulu so svoim samovarom* ‚in (statt ‚mit‘) seinem Samowar nach Tula fahren‘, aber beim heutigen Entwicklungsstand der Haustechnik wäre ja auch das denkbar.

Schade, dass in die Betrachtungen nicht auch die Dichtung in gebundener Rede einbezogen werden konnte, vor allem im Übersetzungsvergleich; die im Anhang A beigefügten zwei Originaldichtungen von L. L. Zamenhof, *La Vojo* und *La Espero*, mit den Nachdichtungen von D. Pfeiffer legen dieses Bedauern nahe.

Esperanto-Lehrenden sei dieses Buch von meiner Seite ans Herz gelegt, da ich, wie auch Fiedler leicht andeutet (42, 170f), das Verständnis für dieses Fremdsprachenfach(!) sowohl bei Esperanto-Lernenden als auch bei Außenstehenden in Gefahr sehe, wenn der Unterricht nicht durch inter- und intrakulturelle Phänomene (und dazu zählt eben auch bezüglich Phraseologismen Kenntnis und Anwendung und Hintergrundwissen) kontinuierlich angereichert wird.

Vielleicht sollte man doch in Lehrmaterialien auch Wendungen favorisieren, die in der allgemeinen Esperanto-Anwendung (noch) nicht benutzt werden, aber zu gewissen Standpunktsdiskussionen und neuen Einsichten Anlass geben und eine sprachpraktische Akzeptanz einleiten könnten.

Die Autorin kritisiert zutiefst berechtigt, dass hinsichtlich der Darstellung der Frau im überlieferten Esperanto-Spruchwort „Erfahrungen und Gedankengut früherer Jahrhunderte in einer Sprache Ausdruck finden, die selbst erst wenig mehr als ein Jahrhundert existiert“ (116).

Aber bei Marjorie Boulton ist schon die Wende modellhaft-phraseologisch lesbar: *Virinaro subigita – popolduono rubigita* ‚Sind die Frauen ohne Recht, geht’s dem halben Volke schlecht‘.

Till-Dietrich Dahlenburg ist Fremdsprachenmethodiker für Russisch, Latein und Esperanto, Lehrbuchautor für Esperanto.

Anschrift des Verfassers: Feldstraße 13, DE-19412 Brüel/Mecklenburg, Deutschland

Eingegangen 2000 03 14. Angenommen 2000 03 17